

Ανδρέας Ν. Λύτρας

Η Ελληνική Κοινωνική Δομή

Αναδρομική Θεώρηση (1993-2025):
Εκτιμήσεις (ex-ante, on-going) και Επιβεβαιώσεις (ex-post)

Αθήνα, 2026
Πάντειον Πανεπιστήμιο

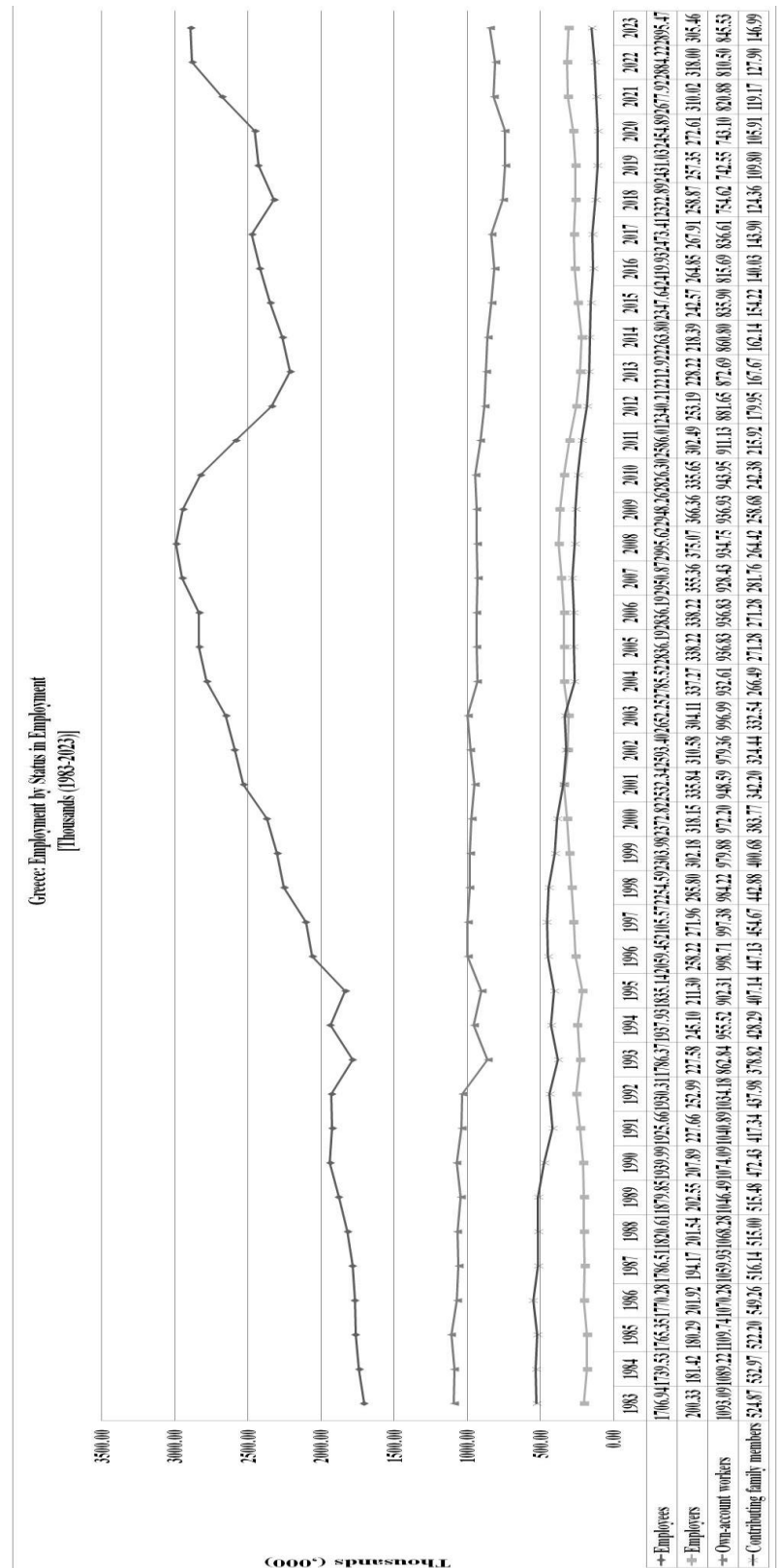
Greek Society

Social Analysis

Class Structure

Περιεχόμενα

1 Μισθωτοί (Αρχικές Εκτιμήσεις)	5
1.1 Μισθωτοί (Επιβεβαιώσεις)....	8
2 Εργοδότες/τριες (Αρχικές Εκτιμήσεις)	15
2.1 Εργοδότες/τριες (Επιβεβαιώσεις)....	17
3 Αυτοαπασχολούμενοι/ες (Αρχικές Εκτιμήσεις)	19
3.1. Αυτοαπασχολούμενοι/ες (Επιβεβαιώσεις)....	20
4 Τα Συμβοηθούντα Μέλη της Οικογένειας (Αρχικές Εκτιμήσεις)	25
4.1 Τα Συμβοηθούντα Μέλη της Οικογένειας (Επιβεβαιώσεις)	26
5 Ιδιοκτησία (Αρχικές Εκτιμήσεις)	29
5.1 Ιδιοκτησία (Επιβεβαιώσεις)	31
6 Η μερική απασχόληση (Αρχικές Εκτιμήσεις)	35
6.1 Η μερική απασχόληση (Επιβεβαιώσεις)	36
7 Τα πολυάριθμα και ανθεκτικά παραδοσιακά μικροαστικά στρώματα. Η σχετικά μικρότερη ταξική πόλωση (Αρχικές Εκτιμήσεις)	38
7.1 Τα πολυάριθμα και ανθεκτικά παραδοσιακά μικροαστικά στρώματα. Η σχετικά μικρότερη ταξική πόλωση (Επιβεβαιώσεις)	41
8 Οι Υπηρεσίες (Αρχικές εκτιμήσεις)	46
8.1 Οι Υπηρεσίες (Επιβεβαιώσεις)	47
Εργογραφία (Βιβλιογραφία αναφερόμενη και συναφής)	52

Πηγή: ILO, ILOSTAT (2024), Employment by sex and status in employment (thousands) – Annual (Time period: 1948 – 2023),
[Last updated: 22/12/2024 14:29:01, https://rshiny.ilo.org/dataexplorer17/?lang=en&id=EMP_TEMP_SEX_STE_NB_A].

1. Μισθωτοί (Αρχικές Εκτιμήσεις)

Α.Ν. Λύτρας, *Προλεγόμενα στη Θεωρία της Ελληνικής Κοινωνικής Δομής* (1993)

1Α) «Η μισθωτοποίηση βρίσκεται σε πολύ χαμηλό επίπεδο. Το μεγαλύτερο μέρος των μισθωτών εργάζεται στο εμπόριο και τις υπηρεσίες». «Ακόμη και στη δευτερογενή παραγωγή, όπως και στο εμπόριο και τις υπηρεσίες, η μεγάλη μάζα των μισθωτών απασχολείται σε μικρές μονάδες με χαμηλό δείκτη συγκέντρωσης» (Λύτρας 1993, σ. 206).

1Β) Η συμμετοχή των μισθωτών στην απασχόληση του πρωτογενούς τομέα είναι πολύ χαμηλή, σχεδόν επεισοδιακή. Στον Πίνακα 11 (Λύτρας 1993, σ. 193) καταγράφεται ότι το ποσοστό (%) των μισθωτών το 1971 είναι 4,62% των συνολικών απασχολούμενων στον συγκεκριμένο τομέα, ενώ το 1989 καταβυθίζονται στο 2,06%.

1Γ) «Η κατάσταση που διαγράφεται στο χώρο της μισθωτής απασχόλησης απαγορεύει από την ίδια την παραγωγική βάση την ικανότητα διαμόρφωσης αξιολογών συλλογικοτήτων και αποδιαρθρώνει την έννοια της οργάνωσης στη μήτρα της. Στην πραγματικότητα, ο μόνος χώρος αξιολογής συγκέντρωσης μισθωτών με δυνατότητες οργάνωσης είναι το δημόσιο και ο δημόσιος τομέας της οικονομίας» (Λύτρας 1993, σ. 216).

1Δ) «Συγκεκριμένα, σύμφωνα με την απογραφή πληθυσμού του 1981, στην Αθήνα υπάρχει το μεγαλύτερο ποσοστό μισθωτών (67,62%) και το μικρότερο ποσοστό της ομάδας εργοδότες-αυτοαπασχολούμενοι-συμβοηθούντα μέλη της οικογένειας (25,12%)....» (Λύτρας 1993, σ. 212). Στην ουσία και ιδίως στο συγκεκριμένο απόσπασμα, προδιαγράφεται η τροχιά των μισθωτών στην ελληνική κοινωνία (και όχι μόνον στην Αθήνα), σαράντα δύο χρόνια αργότερα (το 2023).

II) Ειδική Αναφορά για τους Μισθωτούς στο Δημόσιο

(με αναφορές στη νέα μεσαία τάξη: μεσαία στελέχωση των επιχειρήσεων και διευθυντικά ή μεσαία στελέχη του Δημοσίου)

Α.Ν. Λύτρας, *Προλεγόμενα στη Θεωρία της Ελληνικής Κοινωνικής Δομής* (1993)

IIΑ) Το βιβλίο αφιερώνει μέρος του κειμένου στην απασχόληση στο Δημόσιο και τις δημόσιες επιχειρήσεις. Στην απογραφή (31-12-1988) του Υπουργείου Προεδρίας της Κυβέρνησης της Ελληνικής Δημοκρατίας καταγράφεται ότι το σύνολο των υπαλλήλων και μισθοδοτούμενων είναι 467.271 άτομα (Λύτρας 1993, σσ. 194-195). Ο αριθμός αυτός αντιπροσωπεύει το 12,96% της συνολικής απασχόλησης της χώρας το ίδιο έτος (1988).

IIΒ) Σε συνδυασμό με τα λοιπά δεδομένα της ανάλυσης για την ελληνική κοινωνία εκτιμάται, πως το Δημόσιο αποτελεί «..το μόνο συμπαγή και συνεχή πόλο της απασχόλησης τη στιγμή μάλιστα που δεν υπάρχει άλλος σταθερός και δυναμικός πόλος για την απορρόφηση του εργατικού δυναμικού...» (Λύτρας 1993, σ. 195).

IIΓ) Οι εργαζόμενοι στο Δημόσιο και τον δημόσιο τομέα της οικονομίας αποτελούν κοντά στο ένα τέταρτο του συνόλου των μισθωτών, παρά το γεγονός ότι είναι περίπου το 12,96% της συνολικής απασχόλησης (1988). Αυτή η συνθήκη εξηγείται από την μικρή αναλογία της μισθωτής εργασίας στην απασχόληση (Λύτρας 1993, σ. 195).

IIΔ) Σε ανώτερο εκπαιδευτικό επίπεδο (πτυχιούχοι από την ανώτατη και ανώτερη εκπαίδευση) ανήκει περίπου το 28% (27,76%) των υπαλλήλων του Δημοσίου και των

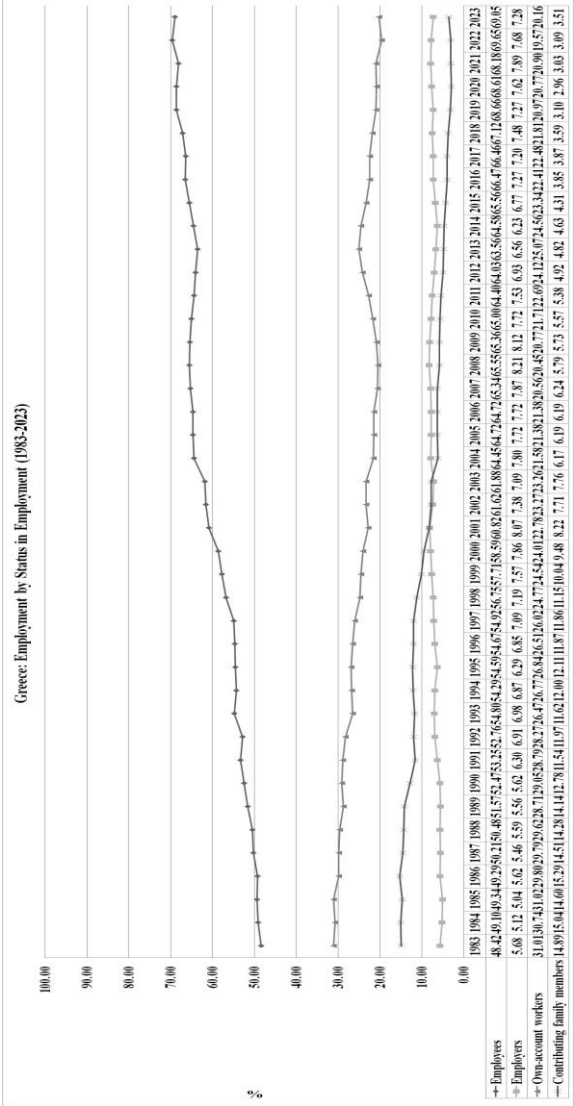
δημοσίων επιχειρήσεων, το 1988. Το 53,81% είναι απόφοιτοι και απόφοιτες της δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης, το 1988 (Λύτρας 1993, σ. 195).

ΙΙΕ) Πραγματοποιείται, κατ' επέκταση της πραγμάτευσης για την απασχόληση στο Δημόσιο, η εκτίμηση για τα νέα μεσαία στρώματα ή τη νέα μεσαία τάξη (για ορισμένους αναλυτές για τη «νέα μικροαστική τάξη»). Σημειώνεται: «Το μέγεθος αυτών των κατηγοριών είναι σχετικά περιορισμένο, λόγω κυρίως του μικρού ποσοστού των μισθωτών...» ... «Το κύριο σώμα των νέων μεσαίων στρωμάτων εντοπίζεται στον δημόσιο τομέα». «Μεγάλο μέρος των επιστημόνων που εμφανίζονται ως ελεύθεροι επαγγελματίες δεν μπορούν να χαρακτηριστούν ευθέως μέλη των νέων μεσαίων στρωμάτων» «και μάλλον προσεγγίζουν τα χαρακτηριστικά των παραδοσιακών μικροαστικών στρωμάτων»... «Μόνο στο βαθμό που συνυπάρχει το ανεξάρτητο επάγγελμα με»... «άμεση ή έμμεση μισθωτή σχέση μπορεί να ελεγχθεί η μετατόπισή τους στα νέα μεσαία στρώματα».

Α.Ν. Λύτρας, *Η Μισθωτή Εργασία στην Κοινωνική Οργάνωση* (2016α)

ΙΙΣΤ) Η απασχόληση (2000, 2008 – η τελευταία μέτρηση λίγο πριν την έκρηξη της δημοσιονομικής κρίσης) στο ελληνικό Δημόσιο είναι μικρότερη από την αντίστοιχη σε σκανδιναβικές χώρες (Δανία, Νορβηγία, Σουηδία) και τη Γαλλία, όπως είναι και ανάλογη με ορισμένες άλλες χώρες. Δεν δικαιολογείται λοιπόν η έγκληση ότι η Ελλάδα είχε ιδιαίτερα μεγάλη απασχόληση στο Δημόσιο (Λύτρας 2016α, σ. 331-332).

A.N. Lytras, “The Social Structure in Greece (1983-2023)”, *Critical Essays* (2025)
(Lytras 2025, σ. 46).

Πηγή: ILO, ILOSTAT (2024), Employment by sex and status in employment (thousands) – Annual (Time period: 1948 – 2023),
[Last updated: 22/12/2024 14:29:01, https://rshiny.ilo.org/dataexplorer17/?lang=en&id=EMP_TEMP_SEX_STE_NB_A].

1.1 Μισθωτοί (Επιβεβαιώσεις)

[Σχετικά με τη μισθωτή εργασία στην πρωτογενή παραγωγή]

Α.Ν. Λύτρας, Δ. Πρόντζας, *Η Αγροτική Εκμετάλλευση στην Ελλάδα* (2006)

1.1Α) «Η περιορισμένη αναπαραγωγή του μικρού κεφαλαίου οριοθετεί το είδος και το μέγεθος της απασχόλησης, καθώς επιτρέπει την αυτοαπασχόληση, την οικογενειακή απλήρωτη εργασία και σχεδόν απαγορεύει τη χρησιμοποίηση της μισθωτής εργασίας» (Λύτρας & Πρόντζας, σ. 57).

[Σχετικά με την εξέλιξη της μισθωτής εργασίας]

Α.Ν. Λύτρας, *Αναλύσεις περί Κοινωνικής Δομής* (2007)

1.1Β) Καταγράφεται στον Πίνακα 10 (Λύτρας 2007, σ. 41) ότι το 2002 οι μισθωτοί έχουν αγγίξει το 60% (60,74%) της συνολικής απασχόλησης. Αυτό το δεδομένο δίνει την εικόνα για την πολύ αργή ετήσια αύξηση της μισθωτής εργασίας, σε μια εποχή που πραγματοποιούνται μεγάλα δημόσια έργα, ενόψει των Ολυμπιακών Αγώνων του 2004 και για μια οκταετία οι ρυθμοί οικονομικής ανάπτυξης είναι υψηλοί.

[Σχετικά με την εξέλιξη της μισθωτής εργασίας]

Α.Ν. Λύτρας, *Μικρό-Αστική Λειτουργία και οργάνωση στην Ελλάδα* (2010)

1.1Γ) Μια αντίστοιχη (με την αμέσως προηγούμενη) καταγραφή εντάσσεται στο κείμενο και τον Πίνακα Π2 (Λύτρας 2010, σ. 20). Επίσης σημειώνεται: «Η παρουσία αναρίθμητων μικρών παραγωγικών μονάδων κάνει το σώμα των μισθωτών να κατακερματίζεται σε μικρές ομάδες και ανάμεσά τους να παρεμβάλλονται μικροί εργοδότες» ... «Η συγκρότηση σωματείων, υπό αυτές τις συνθήκες, είναι ουσιαστικά δυσχερέστατη και τυπικώς για κάθε μικρή ενότητα αδύνατη»... Η διαμόρφωση απεργιακών συνθηκών είναι εξαιρετικώς δύσκολη, αν δεν αποτελεί απίθανο γεγονός στο επίπεδο της μικρής επιχείρησης, ενώ οι συλλογικές διαπραγματεύσεις είναι δυνατόν να αναληφθούν μόνο από δευτεροβάθμιες οργανώσεις» (Λύτρας 2010, σ. 20-21).

[Σχετικά με την εξέλιξη της μισθωτής εργασίας]

Α.Ν. Λύτρας, «Η κοινωνική δομή στην Ελλάδα. Επιλογές από την κοινωνική συγκρότηση στον 20^ο αιώνα», Α. Μωυσίδης & Σ. Σακελλαρόπουλος (επιμ.), *Η Ελλάδα στον 19^ο & 20^ο αιώνα* (2010β: σσ. 239-257)

1.1Δ) Καταγράφεται στο Διάγραμμα 3 (Λύτρας 2010β, σ. 252), ότι οι μισθωτοί στο τέλος του 20^{ου} αιώνα ήταν κοντά στο 58,4% (στη μέτρηση ILO/LABORSTA 58,05%). Ταυτόχρονα υποδεικνύεται ότι στις ΗΠΑ είναι 92,57%, στο ΗΒ 88,32%, στην Ιαπωνία 83,10% και στη Γερμανία 89,17%, το 2000. Παρατηρείται ταυτόχρονα στο σχετικό κείμενο: «Η μισθωτή εργασία επικρατεί στις μετρήσεις της απασχόλησης από τα μέσα της δεκαετίας του '80 και εμφανώς μετά το 1990. Η τάση αυτή ενισχύεται μέχρι το τέλος του αιώνα, αλλά ακόμη υστερεί από τις αναλογίες στις πρωτοπόρες χώρες» (Λύτρας 2010β, σ. 252).

[Σχετικά με την εξέλιξη της μισθωτής εργασίας]

Α.Ν. Λύτρας, *Η Μισθωτή Εργασία στην Κοινωνική Οργάνωση* (2016α)

1.1Ε) Στην ανάλυση περιγράφεται η εξέλιξη της μισθωτής εργασίας στην Ελλάδα μέχρι και το 2008 (παρουσιάζεται και η σχετική χρονοσειρά, 1993-2008 – Διάγραμμα 2.2.2, Λύτρας 2016α, σ. 207). Στο κείμενο λέγεται πως: «Η Ελλάδα ολοκληρώνει τη συγκεκριμένη φάση με τους μισθωτούς να προσεγγίζουν το 65%...» (Λύτρας 2016α, σ. 207).

[Σχετικά με την εξέλιξη της μισθωτής εργασίας]

A.N. Lytras, *A Radical Policy for Combating Unemployment* (2017 eBook, 2020 Book)
1.1ΣΤ) Στην ανάλυση παρουσιάζονται δύο χρονοσειρές για τη μισθωτή εργασία (η πρώτη φτάνει μέχρι το 2008 -ILO/LABORSTA- και η δεύτερη -ILO/ILOSTAT- αφορά τα έτη: 2009-2013, Lytras 2020, σ. 124). Στη δεύτερη καταγράφεται η πτώση της αναλογίας των μισθωτών, στη διάρκεια της έντονης δημοσιονομική κρίσης (2009-2013). Οι μισθωτοί στην Ελλάδα υποχωρούν στο 62,8% των απασχολούμενων, την ώρα που έχει μειωθεί και η συνολική απασχόληση!

[Σχετικά με την εξέλιξη της μισθωτής εργασίας]

A.N. Λύτρας, «Η Ελληνική Κοινωνία στον 21ο Αιώνα. Κείμενα για την κρίση και την απασχόληση», *Κριτικά Δοκίμια*. (2019), τ. Ι.

A.N. Λύτρας, *Η Ελληνική Κοινωνία στον 21ο Αιώνα* (2020)

1.1Ζα) Στο Διάγραμμα 3.3.3.1 (Λύτρας 2019, σ. 122) καταγράφεται το ποσοστό των μισθωτών το 2015. Παρουσιάζεται μια ανάκαμψη, μετά την αισθητή πτώση. Οι μισθωτοί εμφανίζονται να αποτελούν το 65,04% της συνολικής απασχόλησης.

1.1Ζβ) Το 2018, σύμφωνα με το Διάγραμμα Ε2 (Λύτρας 2020, σ. 317), φαίνεται ότι οι μισθωτοί στην Ελλάδα ανακάμπτουν περαιτέρω και έχουν αναλογία ίση με το 66,51% του συνόλου της απασχόλησης.

[Σχετικά με την εξέλιξη της μισθωτής εργασίας]

A.N. Lytras, “The Social Structure in Greece (1983-2023)”, *Critical Essays* (2025)

1.1Θ) Στο Graph 8 καταγράφεται η ανάκαμψη των μισθωτών σε ποσοστό 69,04% της συνολικής απασχόληση, το 2023. Στο ίδιο διάγραμμα παρουσιάζεται η πολύ αξιοσημείωτη διαφορά από την τελική διαμόρφωση των ποσοστών της μισθωτής εργασίας σε (επιλεγμένες) πρωτοπόρες καπιταλιστικές χώρες. Ο πολύ αργός ρυθμός της ετήσιας αύξησης κινεί ιδιαίτερα το ερευνητικό μας ενδιαφέρον. Στις ΗΠΑ η τελική διαμόρφωση του ποσοστού των μισθωτών (το 2023) είναι το 93,92%, στην Ιαπωνία είναι το 90,05%, στη Γαλλία είναι το 87,03% και στην Αυστραλία είναι το 84,35%. Προσοχή, τα δεδομένα παρουσιάζονται, μαζί με άλλες καταγραφές στα διαγράμματα των σελίδων 4, 7 και 14 του παρόντος κειμένου!

Επισημάνση για (1) Μισθωτούς: Η αναλογία (ως ποσοστό στην απασχόληση *ex-post*), η οποία είναι πολύ αισθητά μικρότερη από τις πρωτοπόρες χώρες, και ο χαμηλός ρυθμός της ετήσιας αύξησης επιβεβαιώνει τις αρχικές εκτιμήσεις (τόσο τις *ex-ante* εκτιμήσεις όσο και τις *on-going* αναλύσεις) για τους μισθωτούς εργαζόμενους, σε μια περίοδο που υπερβαίνει τα 30 χρόνια διερευνήσεων, που αφορούν σε εμπειρικά δεδομένα 40 ετών, τουλάχιστον (σε πολλές διαστάσεις οι μετρήσεις αφορούν σε χρονική περίοδο άνω των 50 ετών).

11.1 Ειδική αναφορά Δημόσιο (Επιβεβαιώσεις)

[Σχετικά με την εξέλιξη των νέων μεσαίων στρωμάτων]

Α.Ν. Λύτρας, *Αναλύσεις περί Κοινωνικής Δομής* (2007)

11.1Α) Γράφεται σχετικά: «Η σταδιακή υπέρβαση του φορντικού προτύπου παραγωγής και του τειλορικού υποδείγματος οργάνωσης της εργασίας επισημαίνει και την αποδιάρθρωση αμέσως της μεσαίας στελέχωσης των επιχειρήσεων και πιο καθυστερημένα της κρατικής γραφειοκρατίας, δηλαδή του προσδιοριστικού κοινωνικού πλαισίου της ‘νέας μεσαίας τάξης’» (Λύτρας 2007, σ.51).

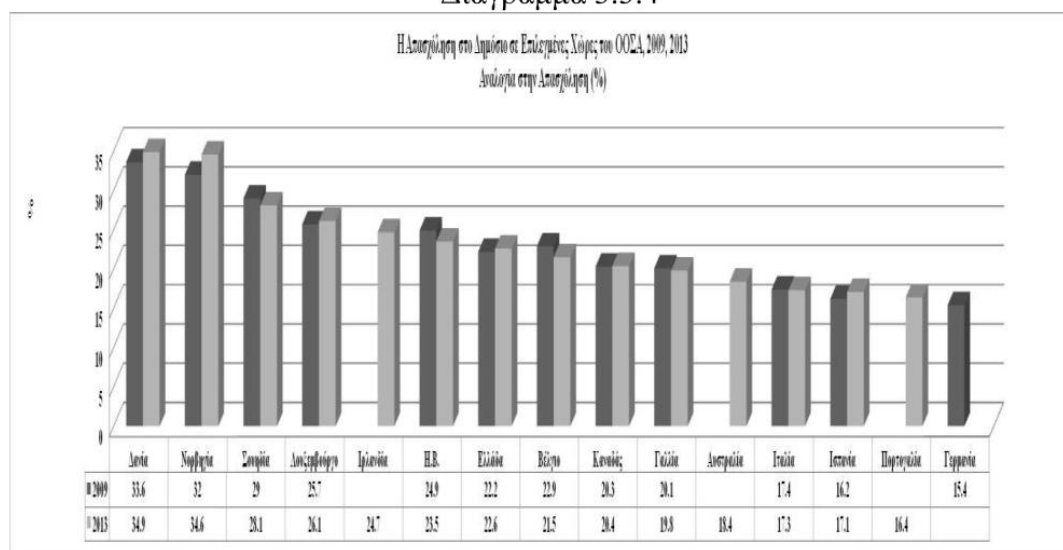
Α.Ν. Λύτρας, «Η Ελληνική Κοινωνία στον 21ο Αιώνα. Κείμενα για την κρίση και την απασχόληση», *Κριτικά Δοκίμια*. (2019), τ. Ι.

Α.Ν. Λύτρας, *Η Ελληνική Κοινωνία στον 21ο Αιώνα* (2020)

Α.Ν. Λύτρας, «Η Ελληνική Κοινωνία στον 21ο Αιώνα. Κείμενα για την κρίση και την απασχόληση», *Κριτικά Δοκίμια*. (2019), τ. Ι.

11.1Βα) Η σύγκριση της απασχόλησης στο ελληνικό Δημόσιο καταγράφεται στο παρακάτω διάγραμμα (Λύτρας 2019, σ. 123):

Διάγραμμα 3.3.4

Πηγή: OECD.¹⁶⁴

Πηγή: OECD, *Government at a Glance 2015*, OECD Publishing, Paris, 2015, DOI: http://dx.doi.org/10.1787/gov_glance-2015-22-en.

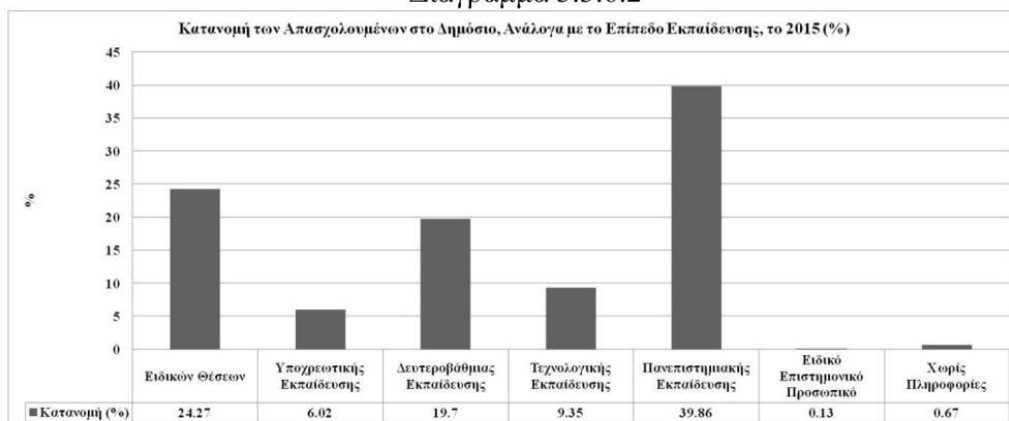
Α.Ν. Λύτρας, *Η Ελληνική Κοινωνία στον 21ο Αιώνα* (2020)

11.1Ββ) Στην ανάλυση γίνεται σαφές ότι η Ελλάδα έχει χαμηλότερη απασχόληση (σε δύο επάλληλες μετρήσεις του ΟΟΣΑ: 2009, 2013) στο Δημόσιο από τη Δανία, τη Νορβηγία, τη Σουηδία, το ΗΒ και το Λουξεμβούργο (Λύτρας 2020, σ. 243).

Α.Ν. Λύτρας, «Η Ελληνική Κοινωνία στον 21ο Αιώνα. Κείμενα για την κρίση και την απασχόληση», *Κριτικά Δοκίμια*. (2019), τ. Ι.

11.1Γα) Το εκπαιδευτικό επίπεδο των υπαλλήλων του Δημοσίου είναι ήδη πολύ υψηλό το 1988. Γίνεται ακόμη υψηλότερο το 2015 (Λύτρας 2019, σ. 129):

Διάγραμμα 3.3.6.2

Πηγή: Α. Φαϊτάκη, Ν. Ιωάννου, Α. Δημητρίου, Δ. Κοντογιώργης (2016).¹⁶⁹

Πηγή: Α. Φαϊτάκη, Ν. Ιωάννου, Α. Δημητρίου, Δ. Κοντογιώργης, Ανάλυση Τακτικού Προσωπικού Δημόσιας Διοίκησης για το έτος 2015. Μητρώο Ανθρώπινου Δυναμικού Ελληνικού Δημοσίου, Αθήνα, Ελληνική Δημοκρατία, Υπουργείο Εσωτερικών και Διοικητικής Ανασυγκρότησης, 2016 (16 Μαρτίου).

Σημείωση: Οι Ειδικές Θέσεις, αφορούν ένα σημαντικό ποσοστό απόφοιτους/ες της τριτοβάθμιας εκπαίδευσης.

Α.Ν. Λύτρας, *Η Ελληνική Κοινωνία στον 21ο Αιώνα* (2020)

ΙΙ.1Γβ) Το εκπαιδευτικό επίπεδο των υπαλλήλων του Δημοσίου αναλύεται και σε αυτό το βιβλίο (Λύτρας 2020, σ. 252). Το ελληνικό Δημόσιο και η απασχόληση σε αυτό παρακολουθεί τις γενικές τάσεις των ευρωπαϊκών-πρωτοπόρων χωρών και δεν φαίνεται να υστερεί, στην ποιότητα της στελέχωσης.

Α.Ν. Λύτρας, «Η Ελληνική Κοινωνία στον 21ο Αιώνα. Κείμενα για την κρίση και την απασχόληση», *Κριτικά Δοκίμια*. (2019), τ. Ι.

ΙΙ.1Δ) Στα *Προλεγόμενα στη Θεωρία της Ελληνικής Κοινωνικής Δομής* (1993, σσ. 194-195) επισημάνθηκε ότι το σύνολο της απασχόλησης στο κράτος, το 1988, ήταν 467.271 άτομα. Το 2012, ο πληθυσμός της δημόσιας απασχόλησης ήταν 629.114 πρόσωπα. Το 2015, κάτω από την επίδραση των μνημονίων, ο αριθμός περιορίστηκε στα 566.913 άτομα. Η ποσοστιαία αναλογία παρέμεινε περίπου στο ίδιο επίπεδο, λόγω της μείωσης του αριθμού των απασχολούμενων συνολικά (επίσης οφείλεται στην επίδραση των μνημονίων).

[Ειδική αναφορά στα νέα μεσαία στρώματα]

Α.Ν. Λύτρας, *Οι Αστοί και ο Κόσμος τους* (2024)

ΙΙ.1Ε) Στα πορίσματα του συγκεκριμένου βιβλίου, μεταξύ άλλων θεωρητικών και εμπειρικών αναλύσεων (ορισμένες πολύ εκτεταμένες, στο κείμενο και τα παραρτήματα), γράφεται: «Η μεσαία στελέχωση των σημερινών επιχειρήσεων και η μεσαία στελέχωση, μαζί με τα διευθυντικά στελέχη του Δημοσίου, δύσκολα μπορεί να υποστηριχθεί ότι ξεπερνούν αναλογίες περί το 10%-12% (σε ορισμένες εξαιρέσεις, ίσως, μέχρι το 15%, με υπερβολική εκτίμηση) των συνολικών μισθωτών εργαζομένων (από 8,5%, μέχρι 11% ή έως 14,5%, σε λίγες εξαιρέσεις, των συνολικών απασχολούμενων). Επισημαίνουμε ότι οι ελάχιστοι φορείς της ανώτερης διευθυντικής εργασίας στον ιδιωτικό τομέα, ανάλογα με τις αμοιβές τους, συνταυτίζονται με την αστική τάξη. Τα νέα μεσαία στρώματα ή η νέα μεσαία τάξη είναι στις πλείστες περιπτώσεις των αναπτυσσόμενων χωρών μια περιορισμένη κοινωνική ομάδα. Από την άποψη των αμιγώς οικονομικών συμφερόντων έχει αντικειμενική προσέγγιση προς τα αντίστοιχα συμφέροντα της εργατικής τάξης. Από την άποψη του κοινωνικού κύρους και της διακριτής ισχύος στο εσωτερικό της ιεραρχίας της εργασιακής οργάνωσης, υπάρχει το έδαφος για τις προσωπικές επιλογές τους και τις προσπάθειες της (περαιτέρω εξαστομικευμένης) οικονομικής ανόδου, κατά την προσδοκώμενη και μελλοντική επαγγελματική τους εξέλιξη» (Λύτρας 2024, σ. 328) «Οι όμοιοι ατομικοί ρόλοι, σήμερα, είναι

πολύ πιθανό να μη συνοδεύονται από σταθερότητα και έχουν, επομένως, μόνο κάποια μικρή πιθανότητα για επαγγελματική και οικονομική άνοδο» (Εννοείται, πως όλοι οι προϊστάμενοι δεν θα γίνουν διευθυντές. Αντθέτα, όπως συνήθως συμβαίνει, ένα μικρό ποσοστό της λοιπών μετεχόντων – των εκτελεστικών εργαζόμενων στην διοικητική οργάνωση - της μεσαίας στελέχωσης με τα αντίστοιχα προσόντα γίνονται προϊστάμενοι, έτσι πως και ένα μικρό ποσοστό των προϊσταμένων θα αναρριχηθεί σε διευθυντικές θέσεις) ... «Τα μεσαία στελέχη είναι ισοδύναμα ενδεχόμενο (μπορεί και περισσότερο σήμερα), να καταπέσουν σε εκτελεστικούς ρόλους (να απολυθούν και κατά την επαναπρόσληψή τους να στελεχώσουν θέσεις εκτελεστικής εργασίας), στις ιδιωτικές επιχειρήσεις. Η εργασιακή και «κοινωνική» κατάρτιση μπορεί να συμβεί και κατά τους κύκλους των υπηρεσιακών κρίσεων (ή μετά τη δυσμενή μεσολάβηση της διαδικασίας αξιολόγησης), για την επιλογή προϊσταμένων και διευθυντών στο Δημόσιο. Με την αίρεση της σταθερότητας και της διάρκειας των ατομικών προαγωγών, με μεγάλη δυσκολία, θα μπορούσαμε να χαρακτηρίσουμε αυτή την κοινωνική ομάδα ως τάξη. Καθώς η αναγνώριση της κοινωνικής εμφάνισης αυτής της ομάδας ως συλλογικού υποκειμένου στην ιστορική διαδικασία, είναι πολύ αόριστη ή εντελώς αμφίβολη, η παρούσα ανάλυση θεωρεί ότι ο πιο κατάλληλος προσδιορισμός είναι εκείνος των νέων μεσαίων στρωμάτων ή των κατηγοριών των μεσαίων στελεχών» (Λύτρας 2024, σ. 329).

Όλα όσα αφορούν στη νέα μεσαία τάξη βρίσκονται υπό αίρεση μετά την επικράτηση του νέου υποδείγματος παραγωγής και εργασίας, το οποίο βασίζεται στις ομάδες εργασίας (αυτές συνοδεύονται από την ουσιαστική αναίρεση του γραφειοκρατικού και ιεραρχικού μοντέλου οργάνωσης των επιχειρήσεων και του κράτους). Το νέο μοντέλο της οργάνωσης της εργασίας μειώνει δραστικά την ανάγκη για ενδιάμεσα και ανώτερα διευθυντικά στελέχη. Δώστε σημασία στα στοιχεία από το Eurofound (2026, p. 37):

Teamwork for learning and engagement

Summary

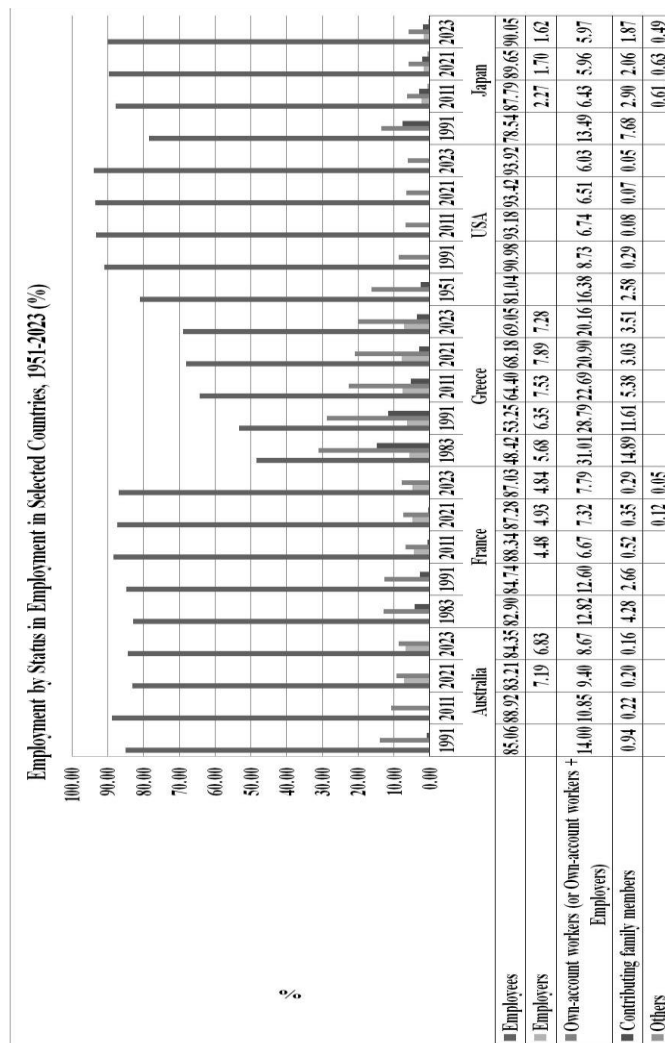
- Working in teams is widespread in the EU. In 2024, almost 6 in 10 workers (59 %) reported working in teams that share common tasks and can plan their work, with men and women participating in teams to similar extents.

Greek Society

Social Analysis

Class Structure

A.N. Lytras, “The Social Structure in Greece (1983-2023)”, *Critical Essays* (2025)
(Lytras 2025, σ. 64)

Πηγή: ILO, ILOSTAT (2024), Employment by sex and status in employment (thousands) – Annual (Time period: 1948 – 2023),
[Last updated: 22/12/2024 14:29:01, https://rshiny.ilo.org/dataexplorer17/?lang=en&id=EMP_TEMP_SEX_STE_NB_A].

2 Οι εργοδότες/τριες (αρχικές εκτιμήσεις)

A.N. Λύτρας, *Προλεγόμενα στη Θεωρία της Ελληνικής Κοινωνικής Δομής* (1993)

2Α) «...Η μελέτη αποδέσμευσε από τη σχεδόν δεισιδαιμονική αντίληψη για τη σχέση της ‘μικρής επιχείρησης’ και των μικροαστικών στρωμάτων μέσα σε συνθήκες καπιταλιστικής κυριαρχίας, με προκαπιταλιστικούς τρόπους παραγωγής και ιδιαίτερα με την ‘απλή εμπορευματική παραγωγή’».....«Η άποψη που διατυπώθηκε...συγκλίνει...με τη διαπίστωση περί της οργανικής ενσωμάτωσης με τις καπιταλιστικές σχέσεις» (Λύτρας 1993, σ. 251).

2Β) Γίνεται αποδεκτός κυρίως ο ποιοτικός και (πιο επιφυλακτικά) ο ποσοτικός προσδιορισμός των μικροαστικών στρωμάτων (του μικροαστού-εργοδότη και το όριο του από την αστική τάξη) του Β.Ι. Λένιν. Γράφεται: «Από τον Λένιν τα ποσοτικά όρια αστικής τάξης και παραδοσιακών μικροαστικών στρωμάτων συσχετίζονται»... «με τρεις προϋποθέσεις: α) Το διαχωρισμό της διεύθυνσης και της ατομικής χειρωνακτικής εργασίας. β) Την απελευθέρωση από την ανάγκη να συμβάλλουν τα συμβοηθούντα και μη αμειβόμενα μέλη της οικογένειας στην παραγωγή. γ) Τη δυνατότητα να αναπαράγεται το ατομικό κεφάλαιο χωρίς την ατομική εργασία και την οικογενειακή απασχόληση. Σε συνάρτηση με την εκπλήρωση των παραπάνω προϋποθέσεων...», η ταξική διαφοροποίηση από τον μικροαστό στον αστό-καπιταλιστή «συντελείται όταν ο εργοδότης απασχολεί μεταξύ 15 και 30 εργαζομένων» (Λύτρας 1993, σ. 65). Η τελευταία αναφορά έχει το χαρακτήρα του ποιοτικού προσδιορισμού. Υπάρχει σίγουρα μια επιφύλαξη για το ακριβές ποσοτικό (αριθμός μισθωτών ανά επιχείρηση), που συσχετίζεται και με το βαθμό εκμηχάνισης των μικρών επιχειρήσεων. Αν θα έπρεπε να γίνει μια πιο «σφιχτή» θεώρηση, τότε, η εκτίμηση είναι ότι στην κατηγορία (κατά την τάξη μεγέθους απασχόλησης) με 1-9 μισθωτούς είναι εξαιρετικά πυκνότερη η συγκέντρωση μικροαστών. Δεν σημαίνει αυτή η εκτίμηση ότι δεν περιλαμβάνονται στους μικροαστούς οι εργοδότες με 10-14 μισθωτούς (μοιράζονται κοινά χαρακτηριστικά με τους πολύ μικρούς εργοδότες). Ένας πρόσθετος λόγος για αυτήν την συμπερίληψη είναι ότι η μεγαλύτερη πύκνωση του αριθμού και του ποσοστού τους παρουσιάζεται στους εργοδότες με 10-12 μισθωτούς.

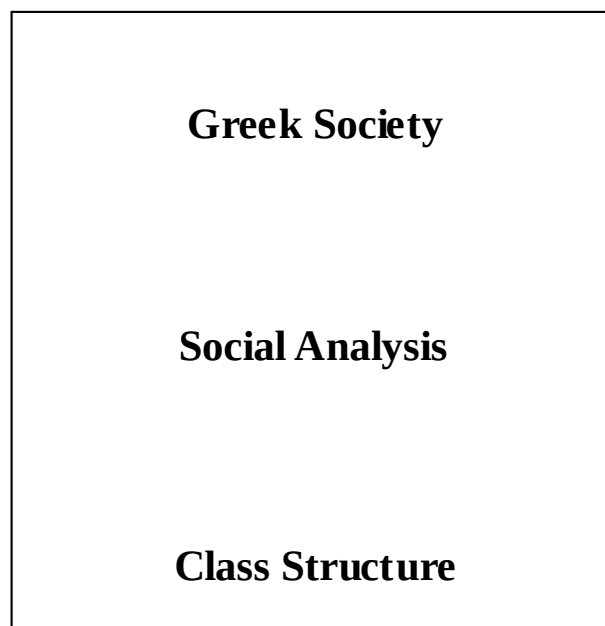
2Γ) Η συμμετοχή των εργοδοτών στην απασχόληση του πρωτογενούς τομέα είναι πολύ χαμηλή, σχεδόν επεισοδιακή. Στον Πίνακα 9 (Λύτρας 1993, σ. 190) καταγράφεται ότι το ποσοστό (%) των εργοδοτών το 1971 είναι 1,20% των συνολικών απασχολούμενων στον συγκεκριμένο τομέα, ενώ το 1989 είναι το 2,14% της απασχόλησης.

2Δ) Η συμμετοχή των εργοδοτών, στην απασχόληση εκτός του πρωτογενούς τομέα, είναι πολλαπλάσια, σε σχέση με την εν γένει αγροτική παραγωγή. Στον Πίνακα 9 (Λύτρας 1993, σ. 190) καταγράφεται ότι το ποσοστό (%) των εργοδοτών, το 1971, είναι 6,11% των συνολικών απασχολούμενων, στον δευτερογενή και τον τριτογενή τομέα, ενώ το 1989 είναι το 6,72% της απασχόλησης στους ίδιους τομείς.

2Ε) Οι μικρές επιχειρήσεις και τις μεσαίες επιχειρήσεις (μέχρι 49 μισθωτούς, κατά τον ελληνικό προσδιορισμό εκείνη την περίοδο), στη μεταποίηση, αποτελούν το 99,25% των επιχειρήσεων το 1969 και 98,99% το 1984, όπως φαίνεται στον Πίνακα 3 (Λύτρας 1993, σ. 164).

2ΣΤ) Οι ίδιες μικρές και μεσαίες επιχειρήσεις (μέχρι 49 μισθωτούς, κατά τον ελληνικό προσδιορισμό εκείνη την περίοδο), στη μεταποίηση, απασχολούν το 69,50% των μισθωτών, το 1969, και το 63%, το 1984, όπως φαίνεται στον Πίνακα 4 (Λύτρας 1993, σ. 164).

2Ζ) Στο εμπόριο τα ποσοστά των μικρομεσαίων επιχειρήσεων (μέχρι 49 μισθωτούς, κατά τον ελληνικό προσδιορισμό εκείνη την περίοδο) είναι ακόμη μεγαλύτερα από τη μεταποίηση. Φαίνεται να αποτελούν πάνω από το 99% από το 1969 και μέχρι το 1984. Τα στοιχεία αυτά είναι εμφανή στον Πίνακα 5 (Λύτρας 1993, σ. 168).

2.1 Οι εργοδότες/τριες (Επιβεβαιώσεις)

[Σχετικά με τους εργοδότες/τριες στην πρωτογενή παραγωγή]

A.N. Λύτρας, Δ. Πρόντζας, *Η Αγροτική Εκμετάλλευση στην Ελλάδα* (2006)

2.1Α) «Ο μικροϊδιοκτήτης ο οποίος λειτουργεί ως μικρός ατομικός παραγωγός αδυνατεί να χρησιμοποιήσει μισθωτή εργατική δύναμη» (Λύτρας & Πρόντζας, σ. 58).

[Σχετικά με την εξέλιξη των εργοδοτών]

A.N. Λύτρας, *Αναλύσεις περί Κοινωνικής Δομής* (2007)

2.1Β) Καταγράφεται στο Διάγραμμα 10 (Λύτρας 2007, σ. 41) ότι το 2002 οι εργοδότες έχουν αυξηθεί έχουν αγγίξει το 7,52% (ελαφρά υψηλότερο από το ποσοστό του 1993 - δηλαδή το 7,23%- μέτρηση ILO/LABORSTA) της συνολικής απασχόλησης. Αυτό το δεδομένο δίνει την εικόνα για τη σταθερότητα των μικρών εργοδοτών και των πολύ μικρών επιχειρήσεων, σε μια εποχή που πραγματοποιούνται μεγάλα δημόσια έργα, ενόψει των Ολυμπιακών Αγώνων του 2004 και για μια οκταετία οι ρυθμοί οικονομικής ανάπτυξης είναι υψηλοί. Και μόνο αυτό το φαινόμενο πρέπει να αξιολογηθεί με ιδιαίτερη προσοχή.

[Σχετικά με την εξέλιξη των εργοδοτών]

A.N. Λύτρας, *Μικρό-Αστική Λειτουργία και οργάνωση στην Ελλάδα* (2010α)

2.1Γ) Μια αντίστοιχη (με την αμέσως προηγούμενη) καταγραφή εντάσσεται στο κείμενο και τον Πίνακα Π2 (Λύτρας 2010, σ. 20). Επίσης σημειώνεται: «Η παρουσία αναρίθμητων μικρών παραγωγικών μονάδων κάνει το σώμα των μισθωτών να κατακερματίζεται σε μικρές ομάδες και ανάμεσά τους να παρεμβάλλονται μικροί εργοδότες» (Λύτρας 2010, σ. 20).

[Σχετικά με την εξέλιξη των εργοδοτών]

A.N. Λύτρας, «Η κοινωνική δομή στην Ελλάδα. Επιλογές από την κοινωνική συγκρότηση στον 20^ο αιώνα», Α. Μουσιδης & Σ. Σακελλαρόπουλος (επιμ.), *Η Ελλάδα στον 19^ο & 20^ο αιώνα* (2010β: σσ. 239-257)

2.1Δ) Καταγράφεται στο Διάγραμμα 2 (Λύτρας 2010β, σ. 251), ότι οι εργοδότες στο τέλος του 20^{ου} αιώνα ήταν το 7,97% (μέτρηση ILO/LABORSTA) της απασχόλησης. (Λύτρας 2010β, σ. 251).

[Σχετικά με την εξέλιξη των εργοδοτών]

A.N. Λύτρας, *Η Μισθωτή Εργασία στην Κοινωνική Οργάνωση* (2016α)

2.1Ε) Στην ανάλυση περιγράφεται η εξέλιξη των εργοδοτών στην Ελλάδα μέχρι και το 2008 (παρουσιάζεται και η σχετική χρονοσειρά, 1993-2008 – Διάγραμμα 2.3.1.3, Λύτρας 2016α, σ. 233). Το 2008, οι εργοδότες έχουν επίσης αυξηθεί ελαφρά, δηλαδή στο 8,32% της απασχόλησης. Στο κείμενο λέγεται πως: «Την ίδια περίοδο ενισχύονται οι εργοδότες παραπάνω από μια ποσοστιαία μονάδα» (Λύτρας 2016α, σσ. 235-236).

[Σχετικά με την εξέλιξη των εργοδοτών]

A.N. Lytras, *A Radical Policy for Combating Unemployment* (2017 eBook, 2020 Book)

2.1ΣΤ) Στην ανάλυση παρουσιάζονται δύο χρονοσειρές για τους εργοδότες (η πρώτη φτάνει μέχρι το 2008 -μέτρηση ILO/LABORSTA- και η δεύτερη αφορά τα έτη: 2009-2013 -μέτρηση ILO/ILOSTAT-, Lytras 2020, σ. 51). Στη δεύτερη καταγράφεται η πτώση της αναλογίας των εργοδοτών, στο 6,8% των απασχολούμενων, στη διάρκεια της έντονης δημοσιονομικής κρίσης (2009-2013).

[Σχετικά με την εξέλιξη των εργοδοτών]

A.N. Λύτρας, «Η Ελληνική Κοινωνία στον 21ο Αιώνα. Κείμενα για την κρίση και την απασχόληση», *Κριτικά Δοκίμια*. (2019), τ. Ι.

A.N. Λύτρας, *Η Ελληνική Κοινωνία στον 21ο Αιώνα* (2020)

2.1Ζα) Γράφεται: «Η πτώση της αναλογίας των εργοδοτών είναι τόσο εντυπωσιακή, μεταξύ 2009 και 2015, όσο και η αύξησή της την προηγούμενη περίοδο. Η αναλογική μείωσή τους αντιστοιχεί σε αριθμητική συρρίκνωση της ομάδας, κατά εκατόν είκοσι οκτώ χιλιάδες άτομα. Είναι μια εικόνα που αντιπροσωπεύει την καταστροφή του βασικού σώματος της επιχειρηματικότητας». (Λύτρας 2019, σ. 139). Καταγράφεται το ποσοστό των εργοδοτών, το 2015. Αποτελούν το 6,9% (μέτρηση ILO/ILOSTAT) της συνολικής απασχόλησης (Λύτρας 2019, σ. 138). Σημειώνεται, ότι έχει μειωθεί πολύ αισθητά και το σύνολο της απασχόλησης.

2.1Ζβ) Το 2018 (μέτρηση ILO/ILOSTAT), σύμφωνα με το Διάγραμμα E2 (Λύτρας 2020, σ. 317), φαίνεται ότι οι εργοδότες στην Ελλάδα ανακάμπτουν και έχουν αναλογία ίση με το 7,63% του συνόλου της απασχόλησης.

[Σχετικά με την εξέλιξη των εργοδοτών]

A.N. Lytras, “The Social Structure in Greece (1983-2023)”, *Critical Essays* (2025)

2.1Θ) Στο Graph 8 καταγράφεται η σχετική σταθεροποίηση των εργοδοτών με ποσοστό 7,28% (μέτρηση ILO/ILOSTAT) της συνολικής απασχόλησης, το 2023. Στο ίδιο διάγραμμα παρουσιάζεται η πολύ αξιοσημείωτη διαφορά από την τελική διαμόρφωση των ποσοστών των εργοδοτών, σε (επιλεγμένες) πρωτοπόρες καπιταλιστικές χώρες. Η ανθεκτικότητα των μικρών εργοδοτών, που έχει εντοπιστεί ήδη από το 1993 και επαλήθευσης, σε όλη τη διάρκεια των 32 προηγούμενων ετών, πέραν της καθαρής επιβεβαίωσης των αρχικών εκτιμήσεων (παρά τη μεσολάβηση δραματικών μεταβολών σε εθνική και διεθνή κλίμακα - τραπεζική κρίση 2007-2008, δημοσιονομική κρίση 2009-2018, κρίση της Πανδημίας 2020-2022) κινεί εκ νέου και ιδιαίτερα το ερευνητικό μας ενδιαφέρον. Στις ΗΠΑ η τελική διαμόρφωση του ποσοστού του αθροίσματος εργοδοτών και αυτοαπασχολούμενων (το 2023) είναι το 6,03% (η εκτίμηση των εργοδοτών αφορά σε 2,3%, το 2021) της απασχόλησης, στη Γαλλία οι εργοδότες είναι το 4,84% της απασχόλησης, στην Αυστραλία οι εργοδότες είναι το 6,83% της απασχόλησης και στην Ιαπωνία οι εργοδότες είναι το 1,62% (!) της συνολικής απασχόλησης. Σε όλες τις χώρες που θεωρούνται πρωτοπόρες, οι κατ' εξοχήν εκπρόσωποι της επιχειρηματικότητας μειώνονται σταθερά και αποτελούν μια απειροελάχιστη μειονότητα. Προσοχή, τα δεδομένα παρουσιάζονται, μαζί με άλλες καταγραφές στα διαγράμματα των σελίδων 4, 7 και 14 του παρόντος κειμένου!

Greek Society

Social Analysis

Class Structure

3 Αυτοαπασχολούμενοι/ες (Αρχικές εκτιμήσεις)

Α.Ν. Λύτρας, *Προλεγόμενα στη Θεωρία της Ελληνικής Κοινωνικής Δομής* (1993)

3Α) «Η αυτοαπασχόληση και η απασχόληση συμβοηθούντων μελών της είναι σχεδόν αποκλειστική μορφή εργασίας στον αγροτικό χώρο».... «Η αυτοαπασχόληση, η οικογενειακή απασχόληση και το φαινόμενο των μικρών εργοδοτών ανθίσταται σθεναρά τόσο στη δευτερογενή όσο και την τριτογενή παραγωγή...» (Λύτρας 1993, σσ. 206-207).

3Β) Κατ' αρχάς παρακολουθείται η εξέλιξη της συμμετοχής των παραγωγικών τομέων στην απασχόληση (1951-1989). Η μετατόπιση της απασχόλησης και ιδίως η μείωση της σχετικής απασχόλησης στην εν γένει αγροτική παραγωγή είναι πολύ πιο εμφανής μεταξύ 1931 και 1989. Το 1971, το 40,60% των εργαζομένων απασχολείται στον πρωτογενή τομέα, ενώ το 26,50% και το 30,90%, στον δευτερογενή και τον τριτογενή αντίστοιχα. Το 1989 (ένα μέρος του δείγματος δεν έκανε ακριβή δήλωση), το 25,30% εργάζεται στον πρωτογενή τομέα, ενώ το 27,50% και το 47,10% απασχολείται στον δευτερογενή και τον τριτογενή αντίστοιχα (Λύτρας 1993, σ. 188).

3Γ) Κατά την παρουσίαση των εμπειρικών δεδομένων δίνεται ιδιαίτερη έμφαση στο φαινόμενο της αυτοαπασχόλησης στην πρωτογενή παραγωγή (Λύτρας 1993, σ. 190). Παρακολουθείται η εξέλιξη, από το 1971 και μέχρι το 1989. Στο καταληκτικό έτος της σύγκρισης οι αυτοαπασχολούμενοι είναι το 53,14% των εργαζομένων στην εν γένει αγροτική παραγωγή. Από εκείνη την περίοδο και μετά θα ξεκινήσει η υποχώρηση της αγροτικής παραγωγής, με μια μετατόπιση κυρίως προς την επικράτηση της τριτογενούς παραγωγής.

3Δ) Είναι πολύ ενδιαφέρουσα η κατάσταση των αυτοαπασχολούμενων στον δευτερογενή και τριτογενή τομέα (υπηρεσίες και εμπόριο). Οι αυτοαπασχολούμενοι εκτός της αγροτικής παραγωγής είναι, το 1989, το 20,54% του συνόλου των απασχολούμενων στους δύο συγκεκριμένους παραγωγικούς τομείς (Λύτρας 1993, σ. 191). Σε αυτή τη συγκυριακή μέτρηση περιγράφονται δύο μελλοντικά γεγονότα. Από το τέλος του 20ου αιώνα υποβαθμίζεται ο πρωτογενής τομέας (ως ποσοστό συμμετοχής στο ΑΕΠ) και ως χώρος απασχόλησης στον οποίο οι αυτοαπασχολούμενοι επικρατούσαν θεαματικά. Η καταγραφή του 1989 για την δευτερογενή και την τριτογενή παραγωγή (20,54%) είναι σχεδόν ίδια με το εθνικό ποσοστό των αυτοαπασχολούμενων (20,16%), το 2023. Θα λέγαμε, με μια δόση υπερβολής, ότι εκείνη η καταγραφή του 1989 περιγράφει την εθνική τροχιά της αυτοαπασχόλησης στην ελληνική κοινωνία, μέχρι και το 2023.

3.1 Αυτοαπασχολούμενοι/ες (Επιβεβαιώσεις)

[Σχετικά με την εξέλιξη των αυτοαπασχολούμενων]

Α.Ν. Λύτρας, Κοινωνία και Εργασία (2000)

Γράφεται το 2000, σε μια πιο γενική θέση: «Όπου εμφανίζεται αύξηση, οφείλεται στην εμφάνιση ενός νέου τύπου αυτοαπασχολούμενου εργαζομένου χωρίς ιδιοκτησία, ενώ όπου υπάρχει μείωση υποδηλώνει ενεργή τάση προς τη συρρίκνωση του παραδοσιακού φαινομένου των μικροαστών. Σε κάθε περίπτωση, πρέπει να καταλήξουμε ότι ακόμη και όπου παρατηρείται αύξηση, δεν είναι αρκετά σημαντική ώστε να μεταβάλει ουσιαστικά τη σχέση του φαινομένου με τη μισθωτή εργασία» (Λύτρας 2000, σ. 110).

[Σχετικά με τους αυτοαπασχολούμενους στην πρωτογενή παραγωγή]

Α.Ν. Λύτρας, Δ. Πρόντζας, *Η Αγροτική Εκμετάλλευση στην Ελλάδα* (2006)

3.1Α) «Η αυτοαπασχόληση είναι ο καθοριστικός και σε αρκετές περιπτώσεις, ο αποκλειστικός τύπος απασχόλησης που συνυπάρχει με τη μικρή ιδιοκτησία και τη μικρή παραγωγή» (Λύτρας & Πρόντζας, σ. 58).

[Σχετικά με την εξέλιξη των αυτοαπασχολούμενων]

Α.Ν. Λύτρας, *Αναλύσεις περί Κοινωνικής Δομής* (2007)

3.1Β) Καταγράφεται στο Διάγραμμα 10 (Λύτρας 2007, σ. 41) ότι το 2002 οι αυτοαπασχολούμενοι έχουν μειωθεί στο 23,78% (μέτρηση ILO/LABORSTA- δεν είναι πολύ χαμηλότερο από το ποσοστό του 1993 - δηλαδή το 27,40% -, ιδίως αν ληφθεί υπόψη η δραματική υποχώρηση της απασχόλησης, στον πρωτογενή τομέα) της συνολικής απασχόλησης. Αυτό το δεδομένο δίνει την εικόνα για τη σχετική σταθερότητα των αυτοαπασχολούμενων.

[Σχετικά με την εξέλιξη των αυτοαπασχολούμενων]

Α.Ν. Λύτρας, *Μικρό-Αστική Λειτουργία και οργάνωση στην Ελλάδα* (2010α)

3.1Γ) Μια αντίστοιχη (με την αμέσως προηγούμενη) καταγραφή για τους αυτοαπασχολούμενους (μέτρηση ILO/LABORSTA) εντάσσεται στο κείμενο και τον Πίνακα Π2 (Λύτρας 2010, σ. 20).

[Σχετικά με την εξέλιξη των αυτοαπασχολούμενων]

Α.Ν. Λύτρας, «Η κοινωνική δομή στην Ελλάδα. Επιλογές από την κοινωνική συγκρότηση στον 20^ο αιώνα», Α. Μουσιδής & Σ. Σακελλαρόπουλος (επιμ.), *Η Ελλάδα στον 19^ο & 20^ο αιώνα* (2010β: σσ. 239-257)

3.1Δ) Καταγράφεται στο Διάγραμμα 2 (Λύτρας 2010β, σ. 251), ότι οι αυτοαπασχολούμενοι, στο τέλος του 20^{ου} αιώνα, ήταν το 24,36% (μέτρηση ILO/LABORSTA) της απασχόλησης. (Λύτρας 2010β, σ. 251). Αυτό είναι ενδεικτικό στοιχείο (εφόσον συγκριθεί με το αντίστοιχο στις προηγούμενες παραγράφους 3.1Β και 3.1Γ) τόσο για τις διακυμάνσεις όσο και την ανθεκτικότητα των αυτοαπασχολούμενων.

[Σχετικά με την εξέλιξη των αυτοαπασχολούμενων]

Α.Ν. Λύτρας, *Η Μισθωτή Εργασία στην Κοινωνική Οργάνωση* (2016α)

3.1Ε) Στην ανάλυση περιγράφεται η εξέλιξη των αυτοαπασχολούμενων στην Ελλάδα μέχρι και το 2008 (παρουσιάζεται και η σχετική χρονοσειρά, 1993-2008 – Διάγραμμα 2.3.1.4, Λύτρας 2016α, σ. 233). Το 2008, οι αυτοαπασχολούμενοι έχουν αναλογία στην απασχόληση στο 20,90% (μέτρηση ILO/LABORSTA).

[Σχετικά με την εξέλιξη των αυτοαπασχολούμενων]

A.N. Lytras, *A Radical Policy for Combating Unemployment* (2017 eBook, 2020 Book)

3.1ΣΤ) Στην ανάλυση παρουσιάζονται δύο χρονοσειρές για τους αυτοαπασχολούμενους (η πρώτη φτάνει μέχρι το 2008 -μέτρηση ILO/LABORSTA- και η δεύτερη αφορά τα έτη: 2009-2013 -μέτρηση ILO/ILOSTAT-, Lytras 2020, σ. 57). Στη δεύτερη καταγράφεται η αύξηση της αναλογίας των αυτοαπασχολούμενων, στο 25,6% (το 2013) της συνολικής απασχόλησης, στη διάρκεια της έντονης δημοσιονομικής κρίσης (2009-2013). Το φαινόμενο της αναλογικής (ως ποσοστό %) αύξησης ερμηνεύεται από τη συνολική πτώση του αριθμού των απασχολούμενων. Οι αριθμοί των εργοδοτών και των μισθωτών κατέρρευσαν, ενώ για τους αυτοαπασχολούμενους η μείωση ήταν πολύ πιο συγκρατημένη. Φαίνεται να υπάρχει αυξημένη αναλογία των αυτοαπασχολούμενων, επειδή μειώθηκαν με μικρότερο ρυθμό. Ταυτόχρονα υπογραμμίζεται η ανθεκτικότητα των αυτοαπασχολούμενων με ιδιοκτησία (τόσο σε ακίνητα όσο σε στοιχεία της λεγόμενης βιομηχανικής ιδιοκτησίας, όπως άδειες λειτουργίας, πατέντες, επαγγελματικά προσόντα κ.ά.). Υποδεικνύεται, ταυτόχρονα, η επικοινωνία μεταξύ αυτοαπασχολούμενων και πολύ μικρών εργοδοτών (π.χ. με 1-3 μισθωτούς). Κάποτε οι αυτοαπασχολούμενοι (π.χ. στις τουριστικές περιοχές, το καλοκαίρι, στις εποχές της ανάπτυξης) μετατρέπονται σε εργοδότες και κάποτε οι μικροί εργοδότες «υποχωρούν» στην κατάσταση των αυτοαπασχολούμενων (διατηρούν την ακίνητη και τη λεγόμενη βιομηχανική ιδιοκτησία) και ανασυντάσσουν τις δυνάμεις τους.

[Σχετικά με την εξέλιξη των αυτοαπασχολούμενων]

A.N. Λύτρας, «Η Ελληνική Κοινωνία στον 21ο Αιώνα. Κείμενα για την κρίση και την απασχόληση», *Κριτικά Δοκίμια*. (2019), τ. Ι.

A.N. Λύτρας, *Η Ελληνική Κοινωνία στον 21ο Αιώνα* (2020)

3.1Ζα) Γράφεται: «Η βίαιη κοινωνική και οικονομική αναπροσαρμογή (2010-2015), η οποία επιβάλλεται από τα μνημόνια, θα τραυματίσει πολύ αισθητά τον πυρήνα της μικροαστικής συγκρότησης, δηλαδή τους εργαζόμενους για δικό τους λογαριασμό. Αυτό το πλήγμα, ωστόσο, δεν θα καταγραφεί από τα πρώτα χρόνια. Αντίθετα, ως ποσοστιαία αναλογία, η αυτοαπασχόληση φαίνεται να διευρύνεται στην απασχόληση. Κατ' ουσίαν γίνεται το αντίθετο. Αριθμητικά μειώνονται, αλλά οι μισθωτοί και το σύνολο της απασχόλησης μειώνονται ταχύτερα. Επομένως, η αναλογική αύξηση απεικονίζει μια μικρότερη αριθμητική μείωση έναντι των μισθωτών και σε μια πιο περιορισμένη συνολική απασχόληση. Μια επιβοηθητική διήγηση έχει θέση σε αυτό το σημείο της ανάλυσης. Οι εργοδότες, για τους οποίους κάναμε λόγο στην αμέσως προηγούμενη ενότητα, με ταχύτητα και προφανή αμεσότητα, απέλυσαν κατά μάζες τους μισθωτούς εργαζόμενους στις επιχειρήσεις τους. Οι συγκεκριμένοι, επίσης σε σημαντική έκταση, επέστρεψαν στην κοινωνική μήτρα τους, δηλαδή στην αυτοαπασχόληση. Η διατήρησή τους στην κατάσταση της αυτοαπασχόλησης ήταν επιβεβλημένη προκειμένου να συγκρατηθεί μια πιο περιορισμένη πηγή εισοδήματος, η ιδιοκτησία που συνοδεύει σε πολλές περιπτώσεις είτε τη μικρή επιχειρηματικότητα είτε την αυτοαπασχόληση και τα επαγγελματικά τους δικαιώματα (πλαισιωμένα με άδειες άσκησης των επαγγελματιών, άδειες ταξί ή φορτηγών δημοσίας χρήσης κ.ά.). Αυτή η εξέλιξη είναι κατ' ουσίαν διττή, καθώς με αυτόν τρόπο εξηγείται η μείωση των μικρών εργοδοτών και η πολύ αισθητή αντοχή των αυτοαπασχολούμενων στη συγκεκριμένη φάση. Ταυτόχρονα ερμηνεύεται, χωρίς πολλές περιστροφές, η ταχεία και τεράστια αύξηση της ανεργίας (σε συνάρτηση και με τη μεγάλη μείωση των απασχολούμενων στο Δημόσιο και τις δημόσιες επιχειρήσεις). Την ίδια περίοδο, η προηγούμενη διαδικασία συνοδεύεται από τη σταδιακή αποχώρηση των αγροτών (φυσιολογική λόγω της γήρανσης) αυτοαπασχολούμενων, αλλά και όσων δεν είχαν να κατοχυρώσουν επαγγελματικά δικαιώματα ή σημαντική ιδιοκτησία, καθόσον δεν είχαν και οικονομικό κίνητρο για την παραμονή στο επάγγελμα με αυτό το καθεστώς απασχόλησης» (Λύτρας 2019, σσ. 148-149). Καταγράφεται, ακόμη, το ποσοστό των αυτοαπασχολούμενων, το 2015. Αποτελούν το 23,70% (μέτρηση ILO/ILOSTAT- πρόκειται για συγκρατημένη μείωση σε σχέση με το 2013) της συνολικής απασχόλησης (Λύτρας 2019, σ. 148). Σημειώνεται, ότι έχει μειωθεί πολύ αισθητά και το σύνολο της απασχόλησης.

A.N. Λύτρας, *Η Ελληνική Κοινωνία στον 21ο Αιώνα* (2020)

3.1Ζβ) Το 2018, σύμφωνα με το Διάγραμμα Ε2 (Λύτρας 2020, σ. 317), φαίνεται ότι οι αυτοαπασχολούμενοι στην Ελλάδα έχουν αναλογία ίση με το 22,20% (μέτρηση ILO/ILOSTAT) του συνόλου της απασχόλησης.

[Σχετικά με την εξέλιξη των αυτοαπασχολούμενων]

A.N. Lytras, "The Social Structure in Greece (1983-2023)", *Critical Essays* (2025)

3.1Θ) Στο Graph 8 καταγράφεται η αναλογία των αυτοαπασχολούμενων με ποσοστό 20,16% (μέτρηση ILO/ILOSTAT) της συνολικής απασχόλησης, το 2023. Στο ίδιο διάγραμμα παρουσιάζεται η πολύ αξιοσημείωτη διαφορά από την τελική διαμόρφωση των ποσοστών των αυτοαπασχολούμενων, σε (επιλεγμένες) πρωτοπόρες καπιταλιστικές χώρες. Η ανθεκτικότητα των αυτοαπασχολούμενων, που έχει εντοπιστεί ήδη από το 1993 και επαλήθευσης, σε όλη τη διάρκεια των 32 προηγούμενων ετών, πέραν της καθατής επιβεβαίωσης των αρχικών εκτιμήσεων

(παρά τη μεσολάβηση δραματικών μεταβολών σε εθνική και διεθνή κλίμακα - τραπεζική κρίση 2007-2008, δημοσιονομική κρίση 2009-2018, κρίση της Πανδημίας 2020-2022) κινεί εκ νέου και ιδιαίτερα το ερευνητικό μας ενδιαφέρον. Στις ΗΠΑ η τελική διαμόρφωση του ποσοστού του αθροίσματος εργοδοτών και αυτοαπασχολούμενων (το 2023) είναι το 6,03% της απασχόλησης, στη Γαλλία οι αυτοαπασχολούμενοι είναι το 7,79% της απασχόλησης, στην Αυστραλία είναι το 12,60% της απασχόλησης και στην Ιαπωνία είναι το 5,97%% (είναι εντυπωσιακό ότι μειώθηκαν από το 13,49% του 1991!) της συνολικής απασχόλησης. Προσοχή, τα δεδομένα παρουσιάζονται, μαζί με άλλες καταγραφές στα διαγράμματα των σελίδων 4, 7 και 14 του παρόντος κειμένου!

Greek Society

Social Analysis

Class Structure

4 Τα Συμβοηθούμενα Μέλη της Οικογένειας (Αρχικές Εκτιμήσεις)

Α.Ν. Λύτρας, *Προλεγόμενα στη Θεωρία της Ελληνικής Κοινωνικής Δομής* (1993)

4Α) «Η αυτοαπασχόληση και η απασχόληση συμβοηθούμενων μελών της είναι σχεδόν αποκλειστική μορφή εργασίας στον αγροτικό χώρο».... «Η αυτοαπασχόληση, η οικογενειακή απασχόληση και το φαινόμενο των μικρών εργοδοτών ανθίσταται σθεναρά τόσο στη δευτερογενή όσο και την τριτογενή παραγωγή...» (Λύτρας 1993, σσ. 206-207).

4Β) Κατ' αρχάς παρακολουθείται η εξέλιξη της συμμετοχής των παραγωγικών τομέων στην απασχόληση (1951-1989). Η μετατόπιση της απασχόλησης και ιδίως η μείωση της σχετικής απασχόλησης στην εν γένει αγροτική παραγωγή είναι πολύ πιο εμφανής μεταξύ 1931 και 1989. Το 1971, το 40,60% των εργαζομένων απασχολείται στον πρωτογενή τομέα, ενώ το 26,50% και το 30,90%, στον δευτερογενή και τον τριτογενή αντίστοιχα. Το 1989 (ένα μέρος του δείγματος δεν έκανε ακριβή δήλωση), το 25,30% εργάζεται στον πρωτογενή τομέα, ενώ το 27,50% και το 47,10% απασχολείται στον δευτερογενή και τον τριτογενή αντίστοιχα (Λύτρας 1993, σ. 188).

4Γ) Κατά την παρουσίαση των εμπειρικών δεδομένων δίνεται ιδιαίτερη έμφαση στο φαινόμενο των συμβοηθούμενων μελών στην πρωτογενή παραγωγή (Λύτρας 1993, σ. 190). Παρακολουθείται η εξέλιξη, από το 1971 και μέχρι το 1989. Στο καταληκτικό έτος της σύγκρισης οι συμβοηθούμενοι είναι το 40,53% των εργαζομένων στην εν γένει αγροτική παραγωγή. Από εκείνη την περίοδο και μετά θα ξεκινήσει η υποχώρηση της αγροτικής παραγωγής, με μια μετόπιση κυρίως προς την επικράτηση της τριτογενούς παραγωγής.

4Δ) Είναι πολύ ενδιαφέρουσα η κατάσταση των συμβοηθούμενων μελών στον δευτερογενή και τριτογενή τομέα (υπηρεσίες και εμπόριο). Οι συμβοηθούμενοι εκτός της αγροτικής παραγωγής είναι πολύ λιγότεροι/ες έναντι της εν γένει αγροτικής παραγωγής και, ιδίως το 1989, αποτελούν το 5,35% του συνόλου των απασχολούμενων στους δύο συγκεκριμένους παραγωγικούς τομείς (Λύτρας 1993, σ. 191).

4.1 Τα Συμβοηθούντα Μέλη της Οικογένειας (Επιβεβαιώσεις)

[Σχετικά με τους/τις συμβοηθούντες/σες στην πρωτογενή παραγωγή]

Α.Ν. Λύτρας, Δ. Πρόντζας, *Η Αγροτική Εκμετάλλευση στην Ελλάδα* (2006)

4.1Α) «Η συμβολή της οικογένειας στην παραγωγή απεικονίζεται στην κατηγορία που προσλαμβάνονται από τις εθνικές στατιστικές ως συμβοηθούντα και μη αμειβόμενα μέλη της οικογένειας ή απλώς ως βοηθοί στην επιχείρηση. Η συμμετοχή της οικογένειας γενικά στην εργασιακή και παραγωγική διαδικασία, ως συμπλήρωμα στην αυτοαπασχόληση, την άμεση ή έμμεση σχέση των μελών της στην ιδιοκτησία και στην προσδοκία από την παραγωγική πράξη» (Λύτρας & Πρόντζας, σσ. 58-59).

[Σχετικά με την εξέλιξη των βοηθητικών μελών της οικογένειας]

Α.Ν. Λύτρας, *Αναλύσεις περί Κοινωνικής Δομής* (2007)

4.1Β) Καταγράφεται στο Διάγραμμα 10 (Λύτρας 2007, σ. 41) ότι το 2002 οι συμβοηθούντες/σες έχουν μειωθεί στο 7,95% (μέτρηση ILO/LABORSTA- δεν είναι πολύ χαμηλότερο από το ποσοστό του 1993 - δηλαδή το 12,13% -, ιδίως αν ληφθεί υπόψη η δραματική υποχώρηση της απασχόλησης, στον πρωτογενή τομέα) της συνολικής απασχόλησης. Αυτό το δεδομένο δίνει την εικόνα για τη γενική τάση μείωσης που τείνει πλέον προς το ποσοστό των βοηθών, στο επίπεδο ή και αργότερα ακόμη χαμηλότερα από αυτό, των βοηθητικών μελών της οικογένειας, εκτός της πρωτογενούς παραγωγής το 1989.

[Σχετικά με την εξέλιξη των βοηθητικών μελών της οικογένειας]

Α.Ν. Λύτρας, *Μικρό-Αστική Λειτουργία και οργάνωση στην Ελλάδα* (2010α)

4.1Γ) Μια αντίστοιχη (με την αμέσως προηγούμενη) καταγραφή για τους αυτοαπασχολούμενους (μέτρηση ILO/LABORSTA) εντάσσεται στο κείμενο και τον Πίνακα Π2 (Λύτρας 2010, σ. 20).

[Σχετικά με την εξέλιξη των βοηθητικών μελών της οικογένειας]

Α.Ν. Λύτρας, «Η κοινωνική δομή στην Ελλάδα. Επιλογές από την κοινωνική συγκρότηση στον 20^ο αιώνα», Α. Μουσιδής & Σ. Σακελλαρόπουλος (επιμ.), *Η Ελλάδα στον 19^ο & 20^ο αιώνα* (2010β: σσ. 239-257)

4.1Δ) Καταγράφεται στο Διάγραμμα 2 (Λύτρας 2010β, σ. 251), ότι οι αυτοαπασχολούμενοι, στο τέλος του 20^{ου} αιώνα, ήταν το 9,62% (μέτρηση ILO/LABORSTA) της απασχόλησης. (Λύτρας 2010β, σ. 251).

[Σχετικά με την εξέλιξη των βοηθητικών μελών της οικογένειας]

Α.Ν. Λύτρας, *Η Μισθωτή Εργασία στην Κοινωνική Οργάνωση* (2016α)

4.1Ε) Στην ανάλυση περιγράφεται η εξέλιξη των αυτοαπασχολούμενων στην Ελλάδα μέχρι και το 2008 (παρουσιάζεται και η σχετική χρονοσειρά, 1993-2008 -, Λύτρας 2016α, σ. 252). Το 2008, οι αυτοαπασχολούμενοι έχουν αναλογία στην απασχόληση στο 20,90% (μέτρηση ILO/LABORSTA).

[Σχετικά με την εξέλιξη των βοηθητικών μελών της οικογένειας]

Α.Ν. Lytras, *A Radical Policy for Combating Unemployment* (2017 eBook, 2020 Book)

4.1ΣΤ) Στην ανάλυση παρουσιάζονται δύο χρονοσειρές για τους αυτοαπασχολούμενους (η πρώτη φτάνει μέχρι το 2008 -μέτρηση ILO/LABORSTA- και η δεύτερη αφορά τα έτη: 2009-2013 -μέτρηση ILO/ILOSTAT-, Lytras 2020, σ.). Στη δεύτερη καταγράφεται η αύξηση της αναλογίας των βοηθητικών μελών της

οικογένειας, στο 4,8% (το 2013) της συνολικής απασχόλησης, στη διάρκεια της έντονης δημοσιονομικής κρίσης (2009-2013).

[Σχετικά με την εξέλιξη των βοηθητικών μελών της οικογένειας]

Α.Ν. Λύτρας, «Η Ελληνική Κοινωνία στον 21ο Αιώνα. Κείμενα για την κρίση και την απασχόληση», *Κριτικά Δοκίμια*. (2019), τ. Ι.

Α.Ν. Λύτρας, *Η Ελληνική Κοινωνία στον 21ο Αιώνα* (2020)

4.1Ζα) Καταγράφεται, το ποσοστό των βοηθητικών μελών της οικογένειας, το 2015. Αποτελούν το 4,37% (μέτρηση ILO/ILOSTAT- πρόκειται για συγκρατημένη μείωση σε σχέση με το 2013) της συνολικής απασχόλησης (Λύτρας 2019, σ. 148). Σημειώνεται, ότι έχει μειωθεί πολύ αισθητά και το σύνολο της απασχόλησης.

4.1Ζβ) Το 2018, σύμφωνα με το Διάγραμμα Ε2 (Λύτρας 2020, σ. 317), φαίνεται ότι η αναλογία των βοηθητικών μελών της οικογένειας στην Ελλάδα είναι το 3,66% (μέτρηση ILO/ILOSTAT) του συνόλου της απασχόλησης.

[Σχετικά με την εξέλιξη των βοηθητικών μελών της οικογένειας]

Α.Ν. Lytras, “The Social Structure in Greece (1983-2023)”, *Critical Essays* (2025)

4.1Θ) Στο Graph 8 καταγράφεται η αναλογία των αυτοαπασχολούμενων με ποσοστό 3,51% (μέτρηση ILO/ILOSTAT) της συνολικής απασχόλησης, το 2023. Στο ίδιο διάγραμμα παρουσιάζεται η πολύ αξιοσημείωτη διαφορά από την τελική διαμόρφωση των ποσοστών των αυτοαπασχολούμενων, σε (επιλεγμένες) πρωτοπόρες καπιταλιστικές χώρες. Στις ΗΠΑ η τελική διαμόρφωση του ποσοστού των βοηθητικών μελών της οικογένειας (το 2023) είναι το 0,05% της απασχόλησης, στη Γαλλία τα βοηθητικά μέλη είναι το 0,29% της απασχόλησης, στην Αυστραλία είναι το 0,16% της απασχόλησης και στην Ιαπωνία οι βοηθοί είναι το 1,87%% (είναι εντυπωσιακό, ότι μειώθηκαν από το 7,68% του 1991!) της συνολικής απασχόλησης. Προσοχή, τα δεδομένα παρουσιάζονται, μαζί με άλλες καταγραφές στα διαγράμματα των σελίδων 7 και 14 του παρόντος κειμένου!

Greek Society

Social Analysis

Class Structure

5 Ιδιοκτησία (Αρχικές εκτιμήσεις)

Α.Ν. Λύτρας, *Προλεγόμενα στη Θεωρία της Ελληνικής Κοινωνικής Δομής* (1993)
5Α) «Η αγορά κατοικιών και ακινήτων επαγγελματικής χρήσης αποτέλεσε την πιο ελκυστική και ασφαλή επένδυση» (Λύτρας 1993, σ. 209). «Παράλληλα, η καθιέρωση του θεσμού της αντιπαροχής δίνει τη δυνατότητα ακόμα και σε ιδιοκτήτες περιορισμένης ιδιοκτησίας αστικής γης να αποκτήσουν μια εναλλακτική πηγή εισοδήματος εισάγοντας τις νέες κατοικίες στην αγορά ενοικίου, που χαρακτηρίζεται από συνεχώς αυξανόμενη ζήτηση, εκτός του γεγονότος ότι διασφαλίζεται η ατομική και η οικογενειακή στέγαση» (Λύτρας 1993, σ. 210). Σχετικά με τη διάδοση της μικρής ιδιοκτησίας ακινήτων σημειώνεται πως: «... η διάδοσή της είναι το στοιχείο που»... «προσδίδει χαρακτήρα κοινωνικής καθολικότητας» (Λύτρας 1993, σ. 210).

5Β) Σχετικά με τη σχέση ιδιόκτητων-ιδιοκατοικούμενων (ή από μέλη της οικογένειας και δωρεάν παραχωρήσεις σε συγγενείς, όπως και κενές, εξοχικές, δευτερεύουσες κατοικίες-οικογενειακές σε άλλες περιοχές από την περιοχή της κύριας κατοικίας) και ενοικιαζόμενων κατοικιών εμφανίζονται τα παρακάτω στοιχεία (του 1981): Ιδιόκτητες και ιδιοκατοικούμενες: 70,05%, άλλες μορφές ενοίκησης: 3,03% (από μέλη της οικογένειας και δωρεάν παραχωρήσεις σε συγγενείς, όπως και κενές, εξοχικές, δευτερεύουσες κατοικίες-οικογενειακές σε άλλες περιοχές από την περιοχή της κύριας κατοικίας) και ενοικιαζόμενες 26,55%, το 1981. Επομένως και εφόσον αφαιρεθούν της ανάλυσης οι κατοικίες που δεν δηλώθηκε το καθεστώς ενοίκησης (0,37%), τότε οι ιδιόκτητες με διάφορα καθεστώτα ιδιοκατοίκησης-μη ενοικιαζόμενες είναι το 73,08% και οι ενοικιαζόμενες το 26,55% του συνόλου των κανονικώς κατοικούμενων κατοικιών, το 1981 (Λύτρας 1993, σ. 211).

5Γ) Περί της ποιότητας των κατοικιών (με δεδομένο ότι η πλειονότητά τους έχει κατασκευαστεί μετά το 1950 και με προδιαγραφές που είναι μοντέρνες) γράφεται χαρακτηριστικά: «Η διαπίστωση αυτή ισχύει και στην περίπτωση και των ιδιόκτητων και των ενοικιαζόμενων κατοικιών, εφόσον παρουσιάζεται μια θετική αναλογία ανάμεσα στα δωμάτια ανά κατοικία (3,81) και ατόμων ανά δωμάτιο (0,84) και σχετική ισορροπία σε όλα τα καθεστώτα ενοίκησης, σε όλες τις περιοχές» (Λύτρας 1993, σ. 212). Η ποιότητα των κατοικιών στη χώρα από την απογραφή του 1981 τουλάχιστον, δηλώνει το πολύ υψηλό επίπεδο συνθηκών διαβίωσης. Σε συνδυασμό με το πάρα πολύ υψηλό ποσοστό ιδιοκτησίας (με σχετικά χαμηλό ποσοστό ενοικιαζόμενων κατοικιών), υποδεικνύεται ότι η κοινωνική ευημερία βρίσκεται σε πολύ υψηλό επίπεδο και εφόσον τα λεπτομερή στοιχεία τεθούν σε αντιπαραβολή τόσο με τους ποσοτικούς όσο και με τους ποιοτικούς δείκτες των πρωτοπόρων καπιταλιστικών χωρών είναι σίγουρο πως είναι απολύτως συγκρίσιμα. Είναι ενδεχομένως καλύτερα και από αρκετές αναπτυγμένες χώρες (ιδίως στις πόλεις εκείνων των χωρών τα ποιοτικά δεδομένα – δωμάτια ανά κατοικία και άτομα ανά δωμάτιο). Υποδεικνύεται, με αυτόν τον τρόπο, πως ο βαθμός της ευημερίας δεν αντιστοιχεί μόνο και αποκλειστικά, στο συγκρίσιμο ετήσιο εισόδημα, αλλά στην κατοχή ακίνητης περιουσίας από πολύ ευρείες μάζες του πληθυσμού (πολύ περισσότερο από την ευρεία πλειονότητα), την ιδιοκατοίκηση και τη δυνατότητα δημιουργίας προσόδων από την μικρή ατομική περιουσία (η οποία μάλιστα στην πλειονότητα της δεν έχει ατομικά χρέη για την απόκτησή της). Αυτό το γεγονός θα φανεί αδρά στα δεδομένα του Δείκτη Ανθρώπινης Ανάπτυξης (HDI/UNDP) του ΟΗΕ την επόμενη περίοδο (αν και η κατοικία δεν προσμετράται ως ιδιαίτερο στοιχείο στον Δείκτη).

5Δ) Γράφεται ως γενικό συμπέρασμα: «α) Η μικρή ιδιοκτησία κατοικιών» ... (εννοείται εδώ ότι η μικροϊδιοκτησία αφορά είτε σε ένα διαμέρισμα –μπορεί σε μια και σε μια μονοκατοικία-, που ιδιοκατοικείται είτε στην κατοχή της ιδιοκατοικούμενης κατοικίας και μίας που ενοικιάζεται σε τρίτους ή σε μία ιδιοκατοικούμενη κατοικία και σε μία δευτερεύουσα εξοχική –μπορεί και πατρογονική στην επαρχία) ... «είναι ένας επιπλέον σημαντικός παράγοντας συνεκτίμησης της κοινωνικής θέσης. β) Επομένως επηρεάζει σημαντικά τον ταξικό προσδιορισμό των κοινωνικών ομάδων με μικροαστικά χαρακτηριστικά από τη σχέση με την απασχόληση και τα μέσα παραγωγής, ως ένας πρόσθετος τρόπος στήριξης της κοινωνικής τους θέσης. γ) Αλλά και παράλληλα, λόγω της διασποράς της σε εύρος τέτοιο που προσλαμβάνει και μέρος των μισθωτών, δίνει την αίσθηση πως η μισθωτή εργασία στη χώρα δεν ισοδυναμεί με τη γυμνή εργασία και αναμφισβήτητα επηρεάζει τους όρους δραστηριοποίησης της εργατικής τάξης, καθώς πίσω από την εργασία υποκρύπτονται οι ‘συντηρητικές αλυσίδες’ της ιδιοκτησίας» (Λύτρας 1993, σσ. 213-214).

5Ε) Η βασική αρχική εκτίμηση είναι ότι η πολύ διευρυμένη «μικρή ιδιοκτησία –και η μικρή παραγωγή- όταν υφίσταται ακέραια, συνιστά τη διασφαλιστική βάση για την οικονομική και κοινωνική επιβίωση. Απέτρεψε και αποτρέπει με την αναπαραγωγή της την αυτόματη κατάπτωση σε κατάσταση απόλυτης φτώχειας και σε θέση ‘declasses’ ενός ευρύτατου σώματος του εργατικού δυναμικού, που δεν θα ήταν σε θέση να απασχοληθεί και να επιβιώσει διαφορετικά εφόσον κυριαρχεί η επενδυτική άπνοια.....»(όπως συνέβη την εποχή των μνημονίων) (Λύτρας 1993, σ. 247). «Όταν συνυπάρχει συχνότατα με τη μισθωτή εργασία, ο μικροαστικός ταξικός προσδιορισμός περισσότερο ως μικρή ιδιοκτησία και λιγότερο ως μικρή παραγωγή», «εξηγεί ... τις οικονομικές και κοινωνικές διεξόδους που μετουσιώνονται σε επιπρόσθετες πηγές εισοδήματος, για την υποστήριξη των χαμηλών αμοιβών από την εξαρτημένη εργασία...» (Λύτρας 1993, σσ. 247-248).

5.1 Ιδιοκτησία (Επιβεβαιώσεις)

[Σχετικά με την μικρή ιδιοκτησία στην πρωτογενή παραγωγή]

Α.Ν. Λύτρας, Δ. Πρόντζας, *Η Αγροτική Εκμετάλλευση στην Ελλάδα* (2006)

5.1Α) «..... Η ιδιοκτησία της γης με σχετική ομοιογένεια, ανάμεσα στις περιφέρειες της χώρας, προσδιορίζεται από το φαινόμενο της πολύ μεγάλης διασποράς σε μικρές αγροτικές μονάδες. Είναι χαρακτηριστικό μάλιστα και αξιοσημείωτο, ότι η σταθερή μείωση, έστω αργή, του αγροτικού πληθυσμού και της αγροτικής απασχόλησης δεν συνοδεύτηκε καθόλου από μια ανάλογο ρυθμού και σταθερή διαδικασία συγκέντρωσης της ιδιοκτησίας των αγροτικών εκμεταλλεύσεων. Κατ' αυτήν την έννοια, το μικρό αγρόκτημα και η μικρής έκτασης αγροτική εκμετάλλευση είναι ο χαρακτηριστικός τύπος που οριοθετεί, μεταξύ άλλων, τις όψεις της αγροτικής παραγωγής στην Ελλάδα» (Λύτρας & Πρόντζας, σ. 37).

[Σχετικά με την μικρή ιδιοκτησία στη χώρα]

Α.Ν. Λύτρας, *Μικρό-Αστική Λειτουργία και οργάνωση στην Ελλάδα* (2010α)

5.1Β) Στο συγκεκριμένο βιβλίο περιλαμβάνονται τα αποτελέσματα της εμπειρικής έρευνας με ερωτηματολόγιο, για τους βιοτέχνες (στην Αττική, το 1987). Μεταξύ αυτών καταγράφεται ότι οι επιχειρήσεις των βιοτεχνών είναι σε ποσοστό 88,6% είτε ατομικές είτε οικογενειακές. Κατέχουν μηχανολογικό εξοπλισμό (τον οποίο χρησιμοποιούν), σε ποσοστό 97,4%, ενώ χρησιμοποιεί ιδιόκτητο επαγγελματικό ακίνητο το 28% των βιοτεχνών. Κατέχουν κατοικία είτε ιδιόκτητη-ιδιοκατοικούμενη είτε ιδιοκτησίας άλλου μέλους της οικογένειας (στην οποία ενοικούν), σε ποσοστό 71,4% (Λύτρας 2010α, σσ. 291, 292, 294, 328).

[Σχετικά με την μικρή ιδιοκτησία στη χώρα]

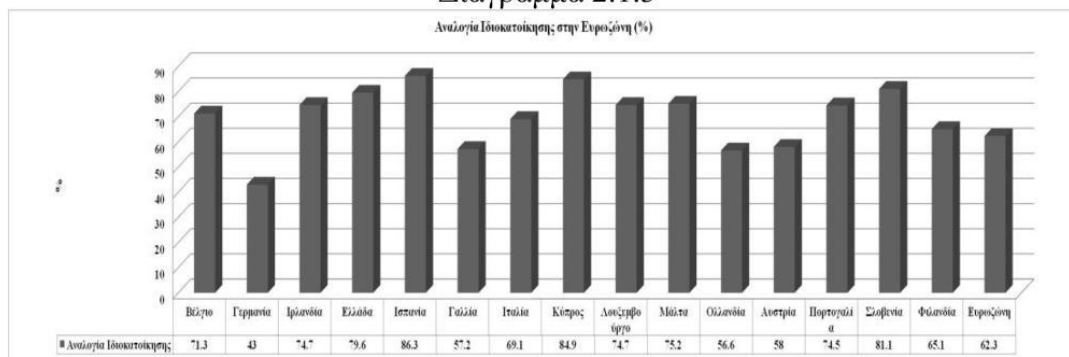
Α.Ν. Λύτρας, «Η Ελληνική Κοινωνία στον 21ο Αιώνα. Κείμενα για την κρίση και την απασχόληση», *Κριτικά Δοκίμια*. (2019), τ. Ι.

Α.Ν. Λύτρας, *Η Ελληνική Κοινωνία στον 21ο Αιώνα* (2020)

5.1Βα) Η μικρή ιδιοκτησία (και η ιδιοκατοίκηση) των κατοικιών (Λύτρας 2019, σ. 71) καλά κρατεί το 2009:

Η αναλογία της Ιδιοκατοίκησης (%)

Διάγραμμα 2.1.3

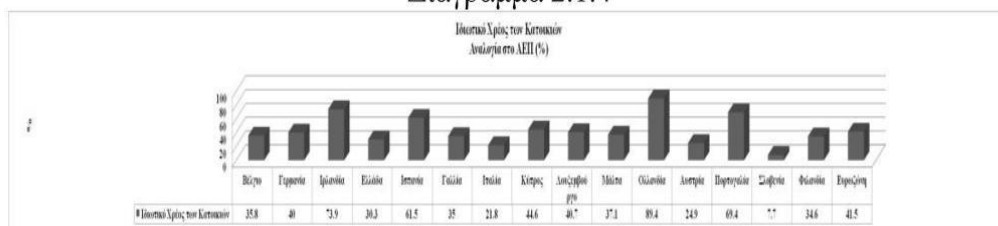
Πηγή: European Central Bank.⁸¹

Πηγή: European Central Bank, "Housing Finance in Euro Area", *Occasional Working Paper Series*, No. 101, 2009 (March).

5.1Ββ) Η μικρή ιδιοκτησία των κατοικιών (Λύτρας 2019, σ. 71) έχει χαμηλό ιδιωτικό χρέος (ως ποσοστό % στο ΑΕΠ), το 2009:

Ιδιωτικό Χρέος Κατοικιών (ποσοστό % του ΑΕΠ)

Διάγραμμα 2.1.4

Πηγή: European Central Bank.⁸²

Πηγή: European Central Bank, “Housing Finance in Euro Area”, *Occasional Working Paper Series*, No. 101, 2009 (March).

Α.Ν. Λύτρας, «Η Ελληνική Κοινωνία στον 21ο Αιώνα. Κείμενα για την κρίση και την απασχόληση», *Κριτικά Δοκίμια*. (2019), τ. Ι.

5.1Βγ) Η επισήμανση του χαμηλού ιδιωτικού χρέους των νοικοκυριών καταγράφεται και από την Έκθεση της ECB (2017): «⁷⁹ Το μέσο ιδιωτικό χρέος των νοικοκυριών, στην Ελλάδα, το 2015 φτάνει στο 62,4% του ΑΕΠ. Στις επιχειρήσεις το 2015 ανέρχεται στο 63,9% του ΑΕΠ (σύνολο 126,3% του ΑΕΠ). Το ιδιωτικό χρέος για ορισμένες επιλεγμένες χώρες είναι το ακόλουθο: η Ιρλανδία, για τα νοικοκυριά το 2015 είναι το 58,5%, και για τις επιχειρήσεις (εκτός των τραπεζών) το 2015 είναι το 265,1% (σύνολο 323,6% του ΑΕΠ)· η Ισπανία για τα νοικοκυριά το 2015: 67,8% του ΑΕΠ και για τις επιχειρήσεις το 2015: 105,5% του ΑΕΠ (σύνολο 173,3% του ΑΕΠ)· η Κύπρος για τα νοικοκυριά το 2015: 129,2 % του ΑΕΠ, για τις επιχειρήσεις, το 2015: 226,1% του ΑΕΠ (σύνολο 355,3% του ΑΕΠ)· η Ολλανδία, για τα νοικοκυριά, το 2015: 112% του ΑΕΠ, για τις επιχειρήσεις το 2015: 124,3% του ΑΕΠ (σύνολο 236,3)· η Πορτογαλία για τα νοικοκυριά το 2015: 77,5%, για τις επιχειρήσεις το 2015: 120,7% του ΑΕΠ (σύνολο 188,2% του ΑΕΠ)· η Γαλλία για τα νοικοκυριά το 2015: 56,6% του ΑΕΠ και για τις επιχειρήσεις, το 2015: 126,6% του ΑΕΠ (σύνολο 183,2% του ΑΕΠ). Βλ., European Central Bank, *Annual Report 2016*, 2017, σσ. S25, S27» (Λύτρας 2019, σσ. 56-57).

Α.Ν. Λύτρας, «Η Ελληνική Κοινωνία στον 21ο Αιώνα. Κείμενα για την κρίση και την απασχόληση», *Κριτικά Δοκίμια*. (2019), τ. Ι.

5.1Βδ) Το υψηλό ποσοστό ιδιοκτησίας («assets’ advantage» και η συνακόλουθη ελληνική ευημερία, που βασίζεται στην αξία της περιουσίας και όχι μόνο στο εισόδημα) συνδυάζεται με το χαμηλό (τόσο στην περίοδο 1999-2008! όσο και το 2015!) ιδιωτικό χρέος (χαμηλότερο από αρκετές χώρες – περιλαμβάνει το χρέος των κατοικιών) των νοικοκυριών (Λύτρας 2019, σ. 73): «Σύμφωνα με το στατιστικό παράρτημα της Έκθεσης το μέσο ιδιωτικό χρέος των νοικοκυριών, στην Ελλάδα, την περίοδο 1999-2008 ανέρχεται στο 28,3% του ΑΕΠ, ενώ το 2015 φτάνει στο 62,4% του ΑΕΠ. Στις επιχειρήσεις (μη τραπεζικές) το μέσο χρέος για την περίοδο 1999-2008 είναι το 47,5% του ΑΕΠ, ενώ το 2015 ανέρχεται στο 63,9% του ΑΕΠ. Για να έχουν υπόψη τους οι αναγνώστες τα συγκριτικά στοιχεία από τις χώρες της Ευρωζώνης αναφέρουμε ορισμένα ενδεικτικά παραδείγματα από αυτές τόσο το μέσο όρο της περιόδου 1999-2008 όσο και το τελευταίο έτος της σύγκρισης. Ιδιωτικό χρέος των νοικοκυριών: Γερμανία, 1999-2008: 67,3% του ΑΕΠ, 2015: 53,5% του ΑΕΠ, Ιρλανδία 1999-2008: 76,5% του ΑΕΠ, 2015: 58,5%, Ισπανία, 1999-2008: 61,4% του ΑΕΠ, 2015: 67,8% του ΑΕΠ, Γαλλία, 1999-2008: 39,4%, 2015: 56,6% του ΑΕΠ, Ιταλία 1999-2008: 29,7%, 2015: 42,2% του ΑΕΠ, Κύπρος 1999-2008: 82,4%, 2015: 129,2% του ΑΕΠ, Ολλανδία, 1999-2008: 100,1%, 2015: 112% του ΑΕΠ και Πορτογαλία 1999-2008: 72,9%, 2015: 77,5% του ΑΕΠ. Ιδιωτικό χρέος των επιχειρήσεων (πλην των τραπεζών): Γερμανία, 1999-2008: 65,8% του ΑΕΠ, 2015: 60,7% του ΑΕΠ, Ιρλανδία 1999-2008: 97,8% του ΑΕΠ, 2015: 265,1%, Ισπανία, 1999-2008: 94,4% του ΑΕΠ, 2015: 105,5% του ΑΕΠ, Γαλλία, 1999-2008: 101,1%, 2015: 126,6% του ΑΕΠ, Ιταλία, 1999-2008: 70,5%, 2015: 83,9% του ΑΕΠ, Κύπρος, 1999-2008: 193,9%, 2015: 226,1% του ΑΕΠ, Ολλανδία, 1999-2008: 119%, 2015: 124,3% του ΑΕΠ και Πορτογαλία 1999-2008: 101,3%, 2015: 120,7% του ΑΕΠ. Το συμπέρασμα από αυτή τη γρήγορη, αλλά σίγουρα εντυπωσιακή, σύγκριση είναι πως οι χώρες που έχουμε συνηθίσει να χαρακτηρίζουμε αναπτυσσόμενες έχουν πολύ μεγάλα βάρη στο επίπεδο του ιδιωτικού χρέους των επιχειρήσεων και των νοικοκυριών, ενώ η Ελλάδα ακόμη και σήμερα είναι (παρά τις εξωφρενικές επιβαρύνσεις που είναι αποτέλεσμα των αξιολογήσεων των εθνικών οικονομιών, όπως συμβαίνει με το δημόσιο χρέος και τις επιδράσεις του στα δημοσιονομικά μεγέθη των εθνικών κρατών!)). Πηγή: European Central Bank, *Annual Report 2016*, 2017, σσ. S25, S27. Η επιβάρυνση του 2015, ουσιαστικά οφείλεται στην επιβεβλημένη μείωση του ΑΕΠ (λόγω των μνημονίων). Η

αναλογία του ιδιωτικού χρέους εικονικά αυξάνεται (ως ποσοστό -%- του πολύ μικρότερου ΑΕΠ).

Α.Ν. Λύτρας, *Η Ελληνική Κοινωνία στον 21ο Αιώνα* (2020)

5.1Βε) Η ανάλυση για τη μικρή ιδιοκτησία (και ιδιοκατοίκηση) των κατοικιών και το χαμηλό ιδιωτικό χρέος των κατοικιών, το 2009 αναλύεται και σχολιάζεται (Λύτρας 2020, σσ. 151-155).

[Σχετικά με την μικρή ιδιοκτησία στη χώρα]

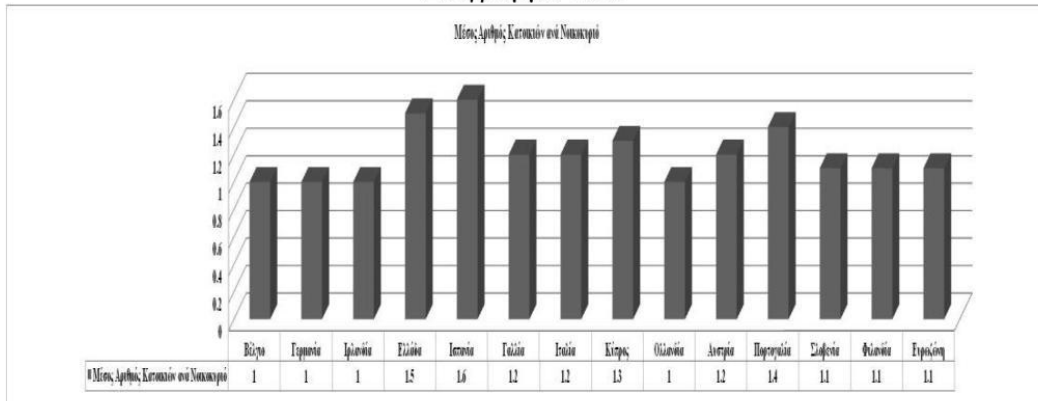
Α.Ν. Λύτρας, «Η Ελληνική Κοινωνία στον 21ο Αιώνα. Κείμενα για την κρίση και την απασχόληση», *Κριτικά Δοκίμια*. (2019), τ. Ι.

Α.Ν. Λύτρας, *Η Ελληνική Κοινωνία στον 21ο Αιώνα* (2020)

5.1Γα) Η ιδιοκτησία διασυνδέεται με την ευημερία. Στον παρακάτω πίνακα υποδεικνύεται ότι στην Ελλάδα (Λύτρας 2019, σ. 72), μέχρι και το 2009, πάρα πολλά νοικοκυριά κατέχουν περισσότερες (κάτι που δεν απαντάται ιδιαίτερα στην Ευρώπη) κατοικίες (1,5) από μία (στην οποία κατά κανόνα και πλειονότητα ιδιοκατοικούν):

Αριθμός κατοικιών ανά νοικοκυριό

Διάγραμμα 2.1.5

Πηγή: European Central Bank.⁸³

Πηγή: European Central Bank, "Housing Finance in Euro Area", *Occasional Working Paper Series*, No. 101, 2009 (March).

Α.Ν. Λύτρας, *Η Ελληνική Κοινωνία στον 21ο Αιώνα* (2020)

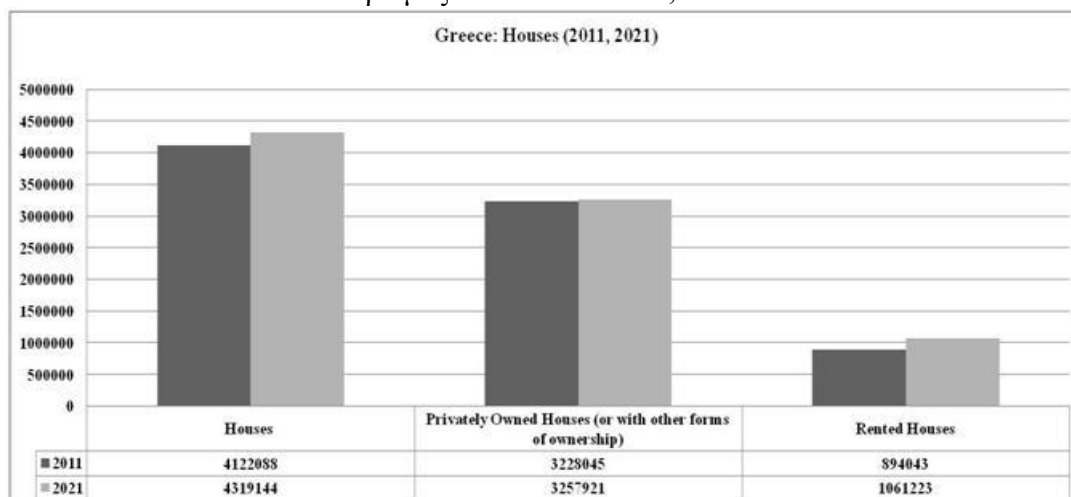
5.1Γβ) Η αντίστοιχη ανάλυση για τη σχέση νοικοκυριών και αριθμού κατοικιών πραγματοποιείται και σε αυτό το κείμενο (Λύτρας 2020, σσ. 155-156). Το ζήτημα της ευημερίας αναλύεται ουσιαστικά και σε αυτήν την πραγμάτευση.

[Σχετικά με την μικρή ιδιοκτησία στη χώρα]

Α.Ν. Lytras, "The Social Structure in Greece (1983-2023)", *Critical Essays* (2025)

5.1Δα) Η εξέλιξη και η ανθεκτικότητα της μικρής ιδιοκτησίας διαφαίνεται πρώτα από την επάρκεια των κατοικιών (ιδιόκτητων-ενοικιαζόμενων). Η επάρκεια αυτή εμφανίζεται στο παρακάτω διάγραμμα από τις απογραφές κατοικιών: 2011, 2021 (Λύτρας 2025, σ. 39). Προσοχή: Τα δεδομένα που χρησιμοποιούνται είναι αποτέλεσμα της απογραφής της ΕΛΣΤΑΤ (2021). Αυτά δεν επιτρέπεται να συγκρίνονται με δεδομένα, από πηγές και με μεθοδολογίες (που δεν είναι απογραφές – οι άλλες πηγές είναι συνήθως εκτιμήσεις ή αποτελέσματα μικρότερης πιστότητας δειγματοληπτικών διερευνήσεων!).

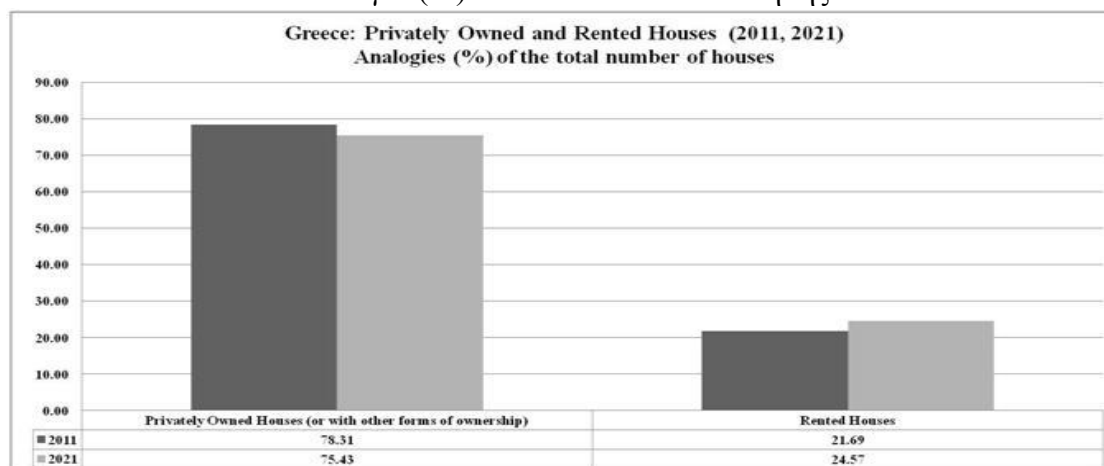
Αριθμός Κατοικιών 2011, 2021

Πηγή: ELSTAT (2011), *Census of Population-Housing 2011* [ΕΛΣΤΑΤ (2011), *Απογραφή Πληθυσμού-Κατοικιών 2011*], <https://www.statistics.gr/2011-census-pop-hous>; ELSTAT (2021), *Census of Population-Housing 2021* [ΕΛΣΤΑΤ (2021), *Απογραφή Πληθυσμού-Κατοικιών 2021*], <https://www.statistics.gr/2021-census-pop-hous>.

5.1Δβ) Η αναλογία ιδιόκτητων και ενοικιαζόμενων κατοικιών είναι ιδιαίτερα αξιοσημείωτη. Η διακύμανση μεταξύ 2011 και 2021 δεν επισημαίνει μια θεαματική αλλαγή στα καθεστώτα ενοίκησης. Μάλλον η συγκρατημένη πτώση του ποσοστού ιδιοκατοίκησης οφείλεται στην αύξηση του αριθμού των (λόγω της κατασκευής νέων) κατοικιών, οι οποίες αξιοποιούνται για μακροχρόνια και βραχυχρόνια χρήση στις τουριστικές περιοχές και πάντως εκτός των αστικών κέντρων, βασικά (Λύτρας 2025, σ. 40). Προσοχή: Τα δεδομένα που χρησιμοποιούνται είναι αποτέλεσμα της απογραφής της ΕΛΣΤΑΤ (2021). Αυτά δεν επιτρέπεται να συγκρίνονται με δεδομένα, από πηγές και με μεθοδολογίες (που δεν είναι απογραφές – οι άλλες πηγές είναι συνήθως εκτιμήσεις ή αποτελέσματα μικρότερης πιστότητας δειγματοληπτικών διερευνήσεων!).

Αναλογία (%) των καθεστώτων ενοίκησης

Πηγή: ELSTAT (2011), *Census of Population-Housing 2011* [ΕΛΣΤΑΤ (2011), *Απογραφή Πληθυσμού-Κατοικιών 2011*], <https://www.statistics.gr/2011-census-pop-hous>; ELSTAT (2021), *Census of Population-Housing 2021* [ΕΛΣΤΑΤ (2021), *Απογραφή Πληθυσμού-Κατοικιών 2021*], <https://www.statistics.gr/2021-census-pop-hous>.

6 Η μερική απασχόληση (Αρχικές Εκτιμήσεις)

A.N. Λύτρας, *Κοινωνία και Εργασία* (2000)

6Α) Η μερική απασχόληση στην Ελλάδα αναπτύσσεται, μετά από το 1980, κάπως, όπως συμβαίνει ιδιαίτερα στις περισσότερες αναπτυγμένες χώρες. Η ανάπτυξη της μερικής απασχόλησης στην Ελλάδα καθυστερεί πολύ και είναι πολύ χαμηλότερη από την αντίστοιχη στις χώρες του ΟΟΣΑ. Η μικρή διαφοροποίηση μεταξύ 1986 και 1996 (Λύτρας 2000, σ. 117), κάνει το ποσοστό των μερικώς απασχολούμενων να βρίσκεται περί το 5% (ελαφρά υψηλότερα το 1996). Η γυναικεία μερική απασχόληση (βρίσκεται στο 8,5% το 1996) είναι υπερδιπλάσια (Λύτρας 2000, σ. 119) από εκείνη των ανδρών (η υψηλότερη μέτρηση, το 1996, δεν έχει αγγίξει το 3%).

A.N. Λύτρας, *Η Μισθωτή Εργασία στην Κοινωνική Οργάνωση* (2016α)

6Β) Η καθυστερημένη και πολύ αργή ανάπτυξη της μερικής απασχόλησης καταγράφεται και σε αυτό το βιβλίο (Λύτρας 2016α, σσ. 221, 223). Το τελευταίο έτος της καταγραφής (2009) οι μερικώς απασχολούμενοι/ες είναι το 8,4% της συνολικής απασχόλησης (Λύτρας 2016α, σ. 223).

A.N. Λύτρας, *Η Μισθωτή Εργασία στην Κοινωνική Οργάνωση* (2016α)

6Γ) Η σαφής υπεροχή των γυναικών-μερικώς απασχολούμενων τεκμηριώνεται και σε αυτό το βιβλίο (Λύτρας 2016α, σ. 268). Το 2008 είναι το 13,58% της απασχόλησης των γυναικών, ενώ η μερική απασχόληση αφορά στο 4,23% του συνόλου των απασχολούμενων ανδρών.

6.1 Η μερική απασχόληση (Επιβεβαιώσεις)

[Σχετικά με την εξέλιξη της μερικής απασχόλησης]

Α.Ν. Λύτρας, «Η Ελληνική Κοινωνία στον 21ο Αιώνα. Κείμενα για την κρίση και την απασχόληση», *Κριτικά Δοκίμια*. (2019), τ. Ι.

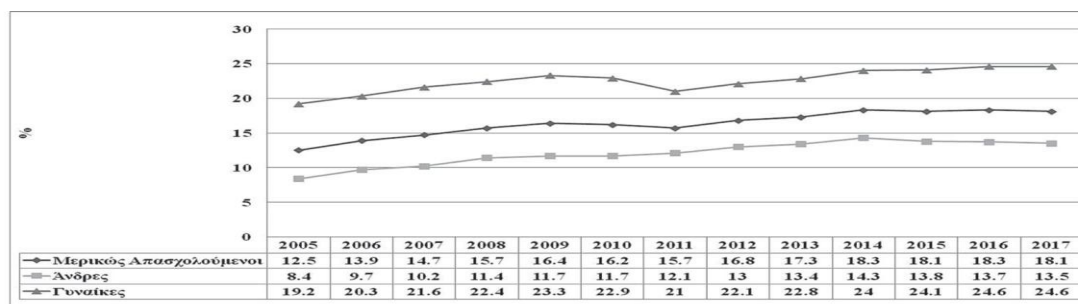
6.1Α) Η κατάσταση και η αργή (όπως και καθυστερημένη χρονολογικά) αύξηση της μερικής απασχόλησης στη Ελλάδα επιβεβαιώνεται και σε αυτή τη μελέτη. Ανάλογη είναι η υπεροχή των γυναικών στην μερική απασχόληση (Λύτρας 2019, σσ. 133-135).

[Σχετικά με την εξέλιξη της μερικής απασχόλησης]

Α.Ν. Λύτρας, *Η Ελληνική Κοινωνία στον 21ο Αιώνα* (2020)

6.1Β) Στο συγκεκριμένο βιβλίο παρατίθενται τα στοιχεία από βάσεις δεδομένων για την μερική απασχόληση στην Ελλάδα. Σε αυτή που έχει έχει καταληκτικό έτος το 2017 (Λύτρας 2020, σσ. 263): Στην ανάλυση (2005-2017), καταγράφεται, μετά τη συνεχή αύξηση, συνολικό ποσοστό μερικώς απασχολούμενων 18,1%, το 2017. Οι γυναίκες μερικώς απασχολούμενες αποτελούσαν το 24,6%. Οι άνδρες είναι πολύ λιγότεροι, δηλαδή το 13,5%.

Διάγραμμα 3.3.11
Η μερική απασχόληση στην Ελλάδα, 2005-2017 (%)

Πηγή: ILO.²⁸³

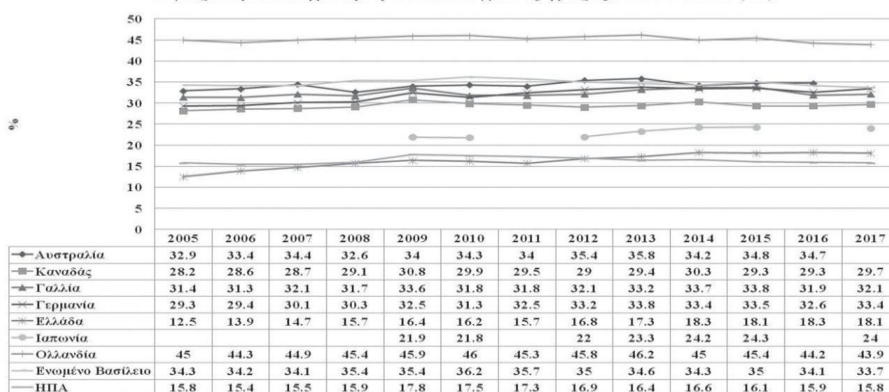
283. ILO, ILOSTAT (Database), *Incidence of part-time employment by sex-Common definition (%)* [Downloaded on SAT, 13 OCT 2018 09:15 +0200 from ILOSTAT].

[Σχετικά με την εξέλιξη της μερικής απασχόλησης και τις σχετικές συγκρίσεις]

Α.Ν. Λύτρας, *Οι Αστοί και ο Κόσμος τους* (2024)

6.1Γ) Στο συγκεκριμένο βιβλίο, εξετάζεται συγκριτικά (βλ., Διάγραμμα) η μερική (γενικός δείκτης) στην Ελλάδα και σε επιλεγμένες αναπτυγμένες χώρες (Λύτρας 2024, σ. 181). Από αυτή τη σύγκριση επιβεβαιώνονται τα εξής: α) Το χαμηλό ποσοστό της αφετηρίας το 2005· β) η γενικά αργή διαδικασία αύξησης της μερικής απασχόλησης· και γ) το αρκετά χαμηλότερο ποσοστό της μερικής απασχόλησης έναντι των άλλων συγκρινόμενων χωρών (με μία εξαίρεση που αφορά στις μετρήσεις των ΗΠΑ, τα τελευταία έτη και τη καταληκτική χρονιά της σύγκρισης).

Διάγραμμα 3.1.2.2
Η μερική απασχόληση σε επιλεγμένες χώρες, 2005-2017(%)

Πηγή: ILO, ILOSTAT (Database)²³¹

231. ILO, ILOSTAT, *Incidence of part-time employment by sex – Common definition (%)*, [Downloaded on SAT, 13 OCT 2018, 09:15 +0200, from ILOSTAT].

7. Τα πολυάριθμα και ανθεκτικά παραδοσιακά μικροαστικά στρώματα.
Η σχετικά μικρότερη ταξική πόλωση (Αρχικές Εκτιμήσεις)

Α.Ν. Λύτρας, *Προλεγόμενα στη Θεωρία της Ελληνικής Κοινωνικής Δομής* (1993)

7Α) Γράφεται στα συμπεράσματα: «Η προσέγγιση του θέματος πραγματοποιείται βασικά μέσω της εξέτασης της έκτασης της αυτοαπασχόλησης, της μικρής ιδιοκτησίας και παραγωγής, με την ανάδειξη του παραδοσιακού μικροαστικού φαινομένου σε κεντρικό για την μορφοποίηση της κοινωνικής δομής. Αυτός ο προσανατολισμός παρουσιάζει σημαντικά πλεονεκτήματα και διεξόδους για την κατανόηση της δοσμένης κοινωνίας και της προοπτικής της».... «Επεχείρησε να αποδεσμεύσει τα μικροαστικά στρώματα από την αίσθηση ότι αποτελούν προκαπιταλιστικά υπολείμματα ασύνδετα με την καπιταλιστική, τόσο σε θεωρητικό επίπεδο όσο και στην ίδια την ιστορική ανάλυση. Έδειξε ότι το μικρό ατομικό κεφάλαιο είναι καθ' όλα συμβατό με τις καπιταλιστικές σχέσεις και κατά τούτο η απόλυτη ταύτιση του καπιταλισμού με τη μεγάλη επιχείρηση, όσο και αν αποτελεί κατάληξη του αναπτυγμένου καπιταλισμού, δεν είναι αποκλειστική κατάσταση. Η μεγάλη βιομηχανική μονάδα αποτελεί αντανάκλαση μιας ορισμένης βαθμίδας ανάπτυξης του καπιταλισμού, που ωστόσο δεν αναπείρει τη συμβίωση με άλλες απλούστερες και εκτατικές μορφές επιχειρησιακής οργάνωσης. Επιπλέον, το ιστορικό πλαίσιο διαμόρφωσης της μικρής ιδιοκτησίας-παραγωγής είναι το πλαίσιο της καπιταλιστικής κυριαρχίας. Οι καπιταλιστικές σχέσεις στην Ελλάδα δεν κληρονόμησαν τη μικρή ιδιοκτησία και τα μικροαστικά στρώματα σαν προκαπιταλιστικό υπόλειμμα, αλλά αντίθετα τα δημιούργησαν, πρώτα στην ύπαιθρο και μεταπολεμικά στις πόλεις. Αυτή η πραγματικότητα συνέτειναν στην άμεση και οργανική σύνδεση με την αγορά και τις καπιταλιστικές διαδικασίες, με καταλύτη την πιστωτική και κρατική παρέμβαση σε όλα τα επίπεδα και σε όλη την κλίμακα των δραστηριοτήτων, άλλοτε ενισχύοντας άλλοτε προστατεύοντας και άλλοτε επιτρέποντας κινήσεις και στρατηγικές ατομικής και κοινωνικής σταθεροποίησης» (Λύτρας 1992, σσ. 246-247).

7Β) Επισημαίνεται ακόμη: «Η μικρή ιδιοκτησία –και η μικρή παραγωγή– όταν υφίσταται ακέραια, συνιστά τη διασφαλιστική βάση για την οικονομική και κοινωνική επιβίωση. Απέτρεψε και αποτρέπει με την αναπαραγωγή της την αυτόματη κατάπτωση σε κατάσταση απόλυτης φτώχειας και σε θέση 'declasses' ενός ευρύτατου σώματος του εργατικού δυναμικού, που δεν θα ήταν σε θέση να απασχοληθεί και να επιβιώσει διαφορετικά εφόσον κυριαρχεί η επενδυτική άπνοια.....»(όπως συνέβη την εποχή των μνημονίων) (Λύτρας 1993, σ. 247). «Όταν συνυπάρχει συχνότατα με τη μισθωτή εργασία, ο μικροαστικός ταξικός προσδιορισμός περισσότερο ως μικρή ιδιοκτησία και λιγότερο ως μικρή παραγωγή», «εξηγεί ... τις οικονομικές και κοινωνικές διεξόδους που μετουσιώνονται σε επιπρόσθετες πηγές εισοδήματος, για την υποστήριξη των χαμηλών αμοιβών από την εξαρτημένη εργασία...» (Λύτρας 1993, σσ. 247-248).

7Γ) Διαπιστώνεται, ταυτόχρονα: «Η ανάλυση της ελληνικής κοινωνικής δομής με τρόπο που φέρνει στο προσκήνιο ως κύριο φαινόμενο την αναπαραγωγή του παραδοσιακού μικροαστισμού έχει οπωσδήποτε ως συνέπεια την άρνηση της έννοιας της έντονης ταξικής πόλωσης ανάμεσα στις βασικές τάξεις του καπιταλιστικού τρόπου παραγωγής (την αστική και το προλεταριάτο). Δεν αρνείται όμως με κανένα τρόπο την κυριαρχία και τη συνεχή διεύρυνση της βασικής αντίθεσης, στην οποία άλλωστε βασίζεται και οικοδομείται, την εκμετάλλευση και τη συσσώρευση ως προϊόν της άνισης ιδιοποίησης του πλούτου. Η ύπαρξη και αναπαραγωγή των μικροαστικών στρωμάτων στην έκταση που περιεγράφηκε δεν αναιρεί την ασφυκτική πίεση προς τους φορείς της εργασίας, οι οποίοι εργάζονται με αμοιβή γύρω από το όριο της αναπαραγωγής της εργατικής τους δύναμης. Ακόμα, δεν αίρει την ισχύ της αντίληψης περί της υποβάθμισης της μικρής παραγωγής σε συμπληρωματικές δραστηριότητες, με την απαίτηση για συνεχώς μεγαλύτερο κεφάλαιο ή με την ανάγκη για ολοένα και περισσότερη ατομική ή οικογενειακή εργασία. Αυτό το γεγονός καθιστά το συγκριτικά μεγαλύτερο εισόδημα φαινομενικά να ξεπερνά την αξία της εργατικής δύναμης, στην πράξη όμως αυτή η διαφορά να αναλώνεται για την αναπαραγωγή του ατομικού κεφαλαίου ή να εξανεμίζεται από τις οικονομικές διακυμάνσεις» (Λύτρας 1993, σ. 248).

7Δ) Σχετικά με την «εύκολη και πρόχειρη» θεώρηση ορισμένων αναλυτών, οι οποίοι δηλώνουν ότι χρησιμοποιούν την μαρξιστική-λενιστική προσέγγιση (με έμφαση και με κάθε μέσο, έχουν στόχο την ανάδειξη της ευρείας ταξικής πόλωσης), η ανάλυση στο συγκεκριμένο βιβλίο παραπέμπει σε μια (λιγότερο γνωστή στο ευρύ κοινό) τοποθέτηση του Β.Ι. Λένιν: «Όταν κρύβεις το μεγάλο αριθμό των μικροαστικών στρωμάτων που υπάρχουν στον πληθυσμό της Ρωσίας είναι σαν να παραποιείς ανοικτά την οικονομική μας πραγματικότητα» (Λένιν Άπαντα, τ. 3, σ. 530). Η

αναφορά αυτή έχει το χαρακτήρα μιας χρήσιμης υπόμνησης που υιοθετείται από τον συγγραφέα (Λύτρας 1993, σ. 74). Επεξεργαζόμαστε τα δεδομένα (στατιστικές και άλλα τεκμήρια), αλλά δεν τα χειριζόμαστε, με ιδιαίτερο τρόπο. Οι θεωρίες είναι συστηματοποιήσεις και ερμηνείες των πραγματικοτήτων, αλλά είναι δέον να μην αποτελούν το πεδίο δευτερογενών και τριτογενών (πάντα υποκειμενικών...) διαχειρίσεων, οι οποίες δεν ακολουθούν ή και παραποιούν την εικόνα των πρωτογενών δεδομένων. Οι τελευταίες επιλογές δεν είναι προοδευτικές ούτε ριζοσπαστικές ούτε καν γόνιμες. Να σκεφτούν οι αναγνώστες: Σε ποια χώρα με 90% ή παραπάνω ποσοστό μισθωτών και κάτω από 5% εργοδότες (ΗΠΑ, Ιαπωνία, ΗΒ, Γερμανία, Γαλλία κ.ά.) εμφανίστηκε έμπρακτα η πιθανότητα της κοινωνικής ανατροπής, του κοινωνικού μετασχηματισμού και η προοπτική μιας μετακαπιταλιστικής κοινωνικής οργάνωσης, τα τελευταία εβδομήντα χρόνια; Η απάντηση είναι μία: Σε καμιά. Αντίθετα, παρουσιάστηκαν ανάλογες προοπτικές (ανεξαρτήτως της επιτυχίας τους ή των παλινωδιών τους), σε χώρες με πολύ χαμηλότερο ποσοστό ή και ασήμαντο ποσοστό μισθωτών (συνήθως αγροτικές και υπανάπτυκτες χώρες, όπως η Αλγερία, η Κούβα, το Βιετνάμ, η Αγκόλα, η Μοζαμβίκη, η Νικαράγουα, η Αιθιοπία, για να αναφερθούμε σε ορισμένα παραδείγματα). Σήμερα, μπορούμε να εκτιμήσουμε και εκείνες τις ιστορικές εμπειρίες. Η άγωνα σκέψη, ανεξαρτήτως της επιτήδευσης στον ανοίκειο χειρισμό των δεδομένων, δεν γεννά γόνιμη προοπτική. Ταυτόχρονα, τα γόνιμα αποτελέσματα, εκεί που δεν υπήρχαν οι προϋποθέσεις, για τον μετακαπιταλιστικό μετασχηματισμό, οδήγησε σε άγωνα επιτέλεση του μετασχηματισμού (με λίγες εξαιρέσεις και αμφίβολες προοπτικές)!

7Ε) Στο συγκεκριμένο βιβλίο πραγματοποιείται η απολογιστική εκτίμηση των κοινωνικών ομάδων, οι οποίες αμέσως συναπαρτίζουν το βασικό σώμα των παραδοσιακών μικροαστικών στρωμάτων. Κάνουμε λόγο για τους αυτοαπασχολούμενους, τους πολύ μικρούς και τους μικρούς εργοδότες στην Ελλάδα και τα συμβοηθούντα και μη αμειβόμενα μέλη της οικογένειας (Λύτρας 1993, σ. 189). Με δεδομένο ότι, 1989, οι μισθωτοί είναι πλέον η πλειονότητα των απασχολούμενων, οι κατά βάση φορείς μικροαστικών χαρακτηριστικών κινούνται χαμηλότερα από το 48% των εργαζομένων, με τάση εμφανώς καθοδική. Η προηγούμενη ιστορία της απασχόλησης και τα δεδομένα (μαζί με τις δομές) εκείνης της συγκυρίας προοιωνίζονται τη σχετικώς αργή διαδικασία της αλλαγής και επομένως τη σχετική ανθεκτικότητα των παραδοσιακών μικροαστικών στρωμάτων, παρά την φθίνουσα γενική τάση. Οι αυτοαπασχολούμενοι εκτός της αγροτικής παραγωγής είναι, το 1989, το 20,54% του συνόλου των απασχολούμενων στους δύο συγκεκριμένους παραγωγικούς τομείς (Λύτρας 1993, σ. 191). Θα λέγαμε, με μια δόση υπερβολής, ότι εκείνη η καταγραφή του 1989 περιγράφει την εθνική τροχιά της αυτοαπασχόλησης στην ελληνική κοινωνία, μέχρι και το 2023. Η συμμετοχή των εργοδοτών, στην απασχόληση εκτός του πρωτογενούς τομέα, είναι πολλαπλάσια, σε σχέση με την εν γένει αγροτική παραγωγή. Στον Πίνακα 9 (Λύτρας 1993, σ. 190) καταγράφεται ότι το ποσοστό (%) των εργοδοτών, το 1989 είναι το 6,72% της απασχόλησης στους ίδιους τομείς. Είναι πολύ ενδιαφέρουσα η κατάσταση των συμβοηθούντων μελών στον δευτερογενή και τριτογενή τομέα (υπηρεσίες και εμπόριο). Οι συμβοηθούντες εκτός της αγροτικής παραγωγής είναι πολύ λιγότεροι/ες έναντι της εν γένει αγροτικής παραγωγής και, ιδίως το 1989, αποτελούν το 5,35% του συνόλου των απασχολούμενων στους δύο συγκεκριμένους παραγωγικούς τομείς (Λύτρας 1993, σ. 191). Σε αυτή τη συγκυριακή μέτρηση περιγράφονται δύο μελλοντικά γεγονότα. Από το τέλος του 20ου αιώνα υποβαθμίζεται ο πρωτογενής τομέας (ως ποσοστό συμμετοχής στο ΑΕΠ) και ως χώρος απασχόλησης στον οποίο οι

αυτοαπασχολούμενοι επικρατούσαν θεαματικά. Η καταγραφή του 1989, του συνόλου των μη μισθωτών, για την δευτερογενή και την τριτογενή παραγωγή (32,61%) πλησιάζει σχεδόν την καταγραφή για το εθνικό ποσοστό αυτών των ομάδων (30,95%), το 2023. Αυτή η ανθεκτικότητα των συγκεκριμένων στρωμάτων (αν εξαιρεθούν τα αγροτικά μικροαστικά στρώματα, που τα μέλη τους αποσύρθηκαν λόγω γήρανσης του πληθυσμού και δεν αναπληρώθηκαν από νεότερα) είναι πέρα για πέρα αξιοσημείωτη.

7.1 Τα πολυάριθμα και ανθεκτικά παραδοσιακά μικροαστικά στρώματα. Η σχετικά μικρότερη ταξική πόλωση (Επιβεβαιώσεις)

[Για τη συνέχεια και την ανθεκτικότητα των μικροαστικών στρωμάτων]

Α.Ν. Λύτρας, «Η Ελληνική Κοινωνία στον 21ο Αιώνα. Κείμενα για την κρίση και την απασχόληση», *Κριτικά Δοκίμια*. (2019), τ. Ι.

7.1Α) Γράφεται πολλά χρόνια μετά τις αρκετές εκτιμήσεις (Λύτρας 2019): «Η κατάσταση της απασχόλησης στην ελληνική κοινωνία, πθανώς, αφρνιδιάζει τόσο τους μυημένους στα (συγκριτικά) διεθνή δεδομένα και χαρακτηριστικά της απασχόλησης όσο και τους αμύητους σε αυτές πληροφορίες. Οι μικροί εργοδότες και οι αυτοαπασχολούμενοι στην ελληνική κοινωνία αποτελούν αποφασιστικούς παράγοντες της οικονομικής μεγέθυνσης από το 1993 και μέχρι το 2008, τη στιγμή ακριβώς που εκδηλώνεται η πιο έντονη συρρίκνωση της απασχόλησης του αγροτικού πληθυσμού, λόγω κυρίως της γήρανσης και της μη ανανέωσής του. Αυτό το γεγονός υπογραμμίζει την καίρια σημασία των μικρών και πολύ μικρών επιχειρήσεων, αλλά και των ανεξάρτητων επαγγελματιών, σε ένα μεγάλο φάσμα δραστηριοτήτων. Από τα δεδομένα, τα οποία επεξεργαστήκαμε στην παρούσα διαπραγμάτευση, έγινε σαφές, ότι στην προαναφερθείσα περίοδο (1993-2008) ο αριθμός του αθροίσματος εργοδοτών και αυτοαπασχολούμενων αυξήθηκε σημαντικά (περί τις πενήντα χιλιάδες πρόσωπα). Η ανάλυση του προκειμένου μεγέθους υποδεικνύει, από τη μία πλευρά, ότι οι αυτοαπασχολούμενοι μειώθηκαν, ελαφρά, σε απόλυτους αριθμούς (περίπου κατά εξήντα δύο χιλιάδες άτομα). Αυτή η μείωση πρέπει να αποδοθεί, βασικά, στους αγρότες-αυτοαπασχολούμενους. Από την άλλη πλευρά, οι εργοδότες, και ιδίως οι κάτοχοι πολύ μικρών επιχειρήσεων, αυξήθηκαν εντυπωσιακά (κατά 112 χιλιάδες άτομα περίπου). Η συνθήκη της διαμόρφωσης της μικρού μεγέθους επιχειρηματικής δράσης, σε ακόμη μεγαλύτερη έκταση από το παρελθόν, επιβεβαιώνει την ισχύ του υποδείγματος της μικρής ιδιοκτησίας, της μικρής παραγωγής και της αυτοαπασχόλησης, στην ελληνική κοινωνία ακόμη και στη φάση των πολύ έντονων εκσυγχρονιστικών μετασχηματισμών της. Επομένως, η αύξηση του θνικού πλούτου και της απασχόλησης επιβεβαιώνει ένα μοντέλο επιχειρηματικής λειτουργίας, το οποίο έχει πολύ πιο χαρακτηριστικά στο κέντρο της κοινωνικά στρώματα με μικροαστικό προσδιορισμό. Στην ουσία αυτός ο ισχυρισμός δηλώνει πως ένα μέρος των αυτοαπασχολούμενων, κυρίως στις υπηρεσίες και σταδιακά, μετατοπίστηκαν στην κατηγορία των πολύ μικρών εργοδοτών. Από αυτήν την κατηγορία απασχολήθηκε το μείζον μέρος του ανεπίκευτου, κατά βάση, ανθρώπινου δυναμικού, το οποίο ενσωματώθηκε στο εργατικό δυναμικό και την απασχόληση (αν εξαιρεθεί το Δημόσιο). Η ίδια διαδικασία εξηγεί και την ευρύτερη διανομή του αυξανόμενου θνικού πλούτου, αλλά και τη συνακόλουθη βελτίωση της ευημερίας, η οποία καταγράφεται στις σχετικές και συγκριτικές αναλύσεις διεθνών οργανισμών για την ελληνική κοινωνία. Η διεύρυνση του αθροίσματος των αυτοαπασχολούμενων και των εργοδοτών δεν έτυχε της κατάλληλης προσοχής από την επιστημονική παρατήρηση. Ένα, πιο γενικό και εύκολα αισθητό, φαινόμενο θόλωνε το τοπίο της προαναφερθείσας θνικής ιδιαιτερότητας. Ήταν η συνεχής αύξηση του εργατικού δυναμικού και της απασχόλησης (κατά 890 χιλιάδες άτομα, από το 1993 και έως το 2008). Αυτή η αύξηση ήταν σαφώς μεγαλύτερη από την ελαφρά διεύρυνση του αθροίσματος εργοδοτών και αυτοαπασχολούμενων και, σε ένα βαθμό εύλογα κατεύθυνε τις συστηματικές εκτιμήσεις στα ζητήματα που αναλογούσαν στις διεθνείς επικεντρώσεις για την μισθωτή απασχόληση (αύξηση περί το ένα εκατομμύριο στη χώρα μας)²¹¹ [Υποσημείωση: ²¹¹ Πρέπει να ληφθεί υπόψη και η θεαματική μείωση των συμβοηθούντων και μη αμειβόμενων μελών της οικογένειας]. Ακόμη, όμως, και στο περιβάλλον αυτής αύξησης των συγκεκριμένων μεγεθών, ενυπάρχει ένα στοιχείο, το οποίο έπρεπε να κινητοποιήσει την περιέργεια των ερευνητών για πιο λεπτομερείς διευκρινίσεις των διαδικασιών. Πρόκειται για την αργόσυρτη διαδικασία αύξησης της αναλογίας (ως ποσοστό % των απασχολούμενων) των μισθωτών, σε μια δεκαεπταετία (δηλαδή κατά 11,68%). Αυτή η εξέλιξη σημαίνει πραγματική αύξηση των μισθωτών μόλις κατά 0,77% τον χρόνο. Αν λάβουμε υπόψη μας ότι την ίδια περίοδο η ανεργία κυμαίνεται ανάμεσα στο 9,7% και το 7,2% του εργατικού δυναμικού (την περίοδο που διευρυνόταν η απασχόληση γενικά και η μισθωτή εργασία), τα δεδομένα της απασχόλησης έπρεπε να στρέψουν την προσοχή, με μεγαλύτερη έμφαση, στη χαμηλή απορροφητικότητα του εκτεταμένου χώρου της μικρής επιχειρηματικότητας, που διατηρείται (αριθμητικά ενισχυόμενος) ακόμη και στη φάση του εκσυγχρονιστικού μετασχηματισμού της χώρας. Αντί μιας διεισδυτικής ματιάς στη διατήρηση του αναπτυξιακού μηχανισμού για τα εισοδήματα και την θνική ευημερία, οι περισσότεροι σταχυολογούσαν την επφανειακή όψη της εξέλιξης της απασχόλησης, δηλαδή την πώση της αναλογίας των αυτοαπασχόλησης (ως ποσοστό % της απασχόλησης) από 27,4% το 1993, σε 20,9% το 2008, χωρίς ωστόσο να αξιολογούν με ιδιαίτερο τρόπο την αύξηση της αναλογίας των εργοδοτών από 7,23% το 1993 σε 8,32% το 2008. Στην ουσία η εικόνα της μείωσης των αυτοαπασχολούμενων είναι μια «πλάνη» που επιβάλλεται από την αύξηση

των γενικότερων μεγεθών (απασχόληση και μισθωτή εργασία) και την έλλειψη συνεκτίμησης της αύξησης των μικρών εργοδοτών, η οποία έχει μάλλον προέλευση την μετατόπιση κάποιων αυτοαπασχολούμενων σε αυτήν την κατηγορία απασχολούμενων. Η στενάχωρη επάρκεια (μεγάλη και κουραστική προσπάθεια, αλλά μικρά αποτελέσματα) της μεταπολεμικής περιόδου, μεταβάλλεται σε αξιοπρεπή επάρκεια (επάρκεια των καθημερινών καταναλωτικών αγαθών, πρόσθεση κάποιων απαιτητικών διαρκών καταναλωτικών αγαθών, στήριξη και μετρημένη διεύρυνση της μικρής ιδιοκτησίας στα ακίνητα και κάποιες συγκρατημένες επενδύσεις στο επάγγελμα ή την οικονομική δραστηριότητα), ως συμπτωτό στοιχείο των εκσυγχρονισμένων μικροαστικών στρωμάτων. Με τις θετικές ιδιότητες τους (μαζί με τα οικογενειακά δίκτυα) και όσες παθογένειες είναι τα παρακολούθημα των κοινωνικών τους προσδιορισμών, ορίζουν το επίπεδο της αξιολογής κοινωνικής ευημερίας στην ελληνική κοινωνία για μια περίπου τριακονταετή περίοδο. Αντίστροφα, αυτό το επίπεδο της κοινωνικής ευημερίας (Διάγραμμα 3.7.1), το οποίο είναι είτε συγκρίσιμο είτε καλύτερο» ... (ουσιαστικά και όχι από την προσμέτρηση της απλής διαφοροποίησης του ετήσιου εισοδήματος) ... «από πολλές αναπτυγμένες χώρες, δεν θα ήταν δυνατό να επιτευχθεί στην ελληνική κοινωνία δίχως στην εκτεταμένη διατήρηση, μέχρι τις παρυφές της δημοσιονομικής κρίσης, των μικροαστικών στρωμάτων, με την ευρεία διανομή του μικρού ατομικού κεφαλαίου, την μικρή παραγωγή, το αξιοπρεπές αλλά μετρημένο εισόδημα, τη συνήθως μη-χρεωμένη και μικρή ατομική ιδιοκτησία στα ακίνητα» (Λύτρας 2019, σσ. 157-159).

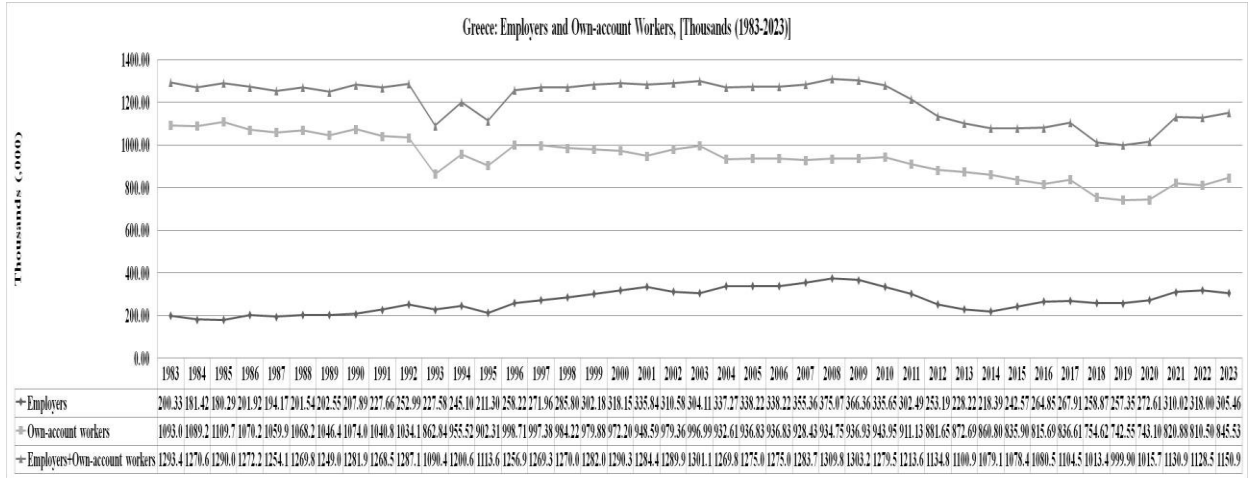
[Για τη συνέχεια και την ανθεκτικότητα των μικροαστικών στρωμάτων]

A.N. Λύτρας, *Η Ελληνική Κοινωνία στον 21ο Αιώνα* (2020)

7.1B) Σχετικά με τη σημασία των παραδοσιακών μικροαστικών στρωμάτων για το σύνολο των κοινωνικών ομάδων (και των μισθωτών, αλλά και των ανέργων), ιδίως την περίοδο της μακροχρόνιας δημοσιονομικής κρίσης (2009-2018), επισημαίνεται στο Επίμετρο: «Αν εξαιρέσει κάποιος αναλυτής οποιαδήποτε βοήθεια επέκεινα των πραγματικών συντελεστών, η διατήρηση της αξιοπρέπειας της κοινωνίας, στο βαθμό που επιτεύχθηκε, οφείλεται στην ανθεκτικότητα των παραδοσιακών μικροαστικών στρωμάτων. Η συμμετοχή των αυτοαπασχολούμενων, των συμβοηθούτων μελών και πολύ μεγάλου μέρους των μικρών εργοδοτών, σε συνολική αναλογία που κινείται περί ή πάνω από το 30% της απασχόλησης, παρείχε δυνατότητες μακροχρόνιας αντοχής και στους μισθωτούς ή και στους ανέργους, οι οποίοι αναγκάστηκαν να επιβιώσουν δίχως εισόδημα από την εργασία. Η συνεισφορά των μη μισθωτών στην επιβίωση των μισθωτών και των ανέργων, βασικά, πρέπει να αποδοθεί στη λειτουργία των οικογενειακών, των συγγενικών και των κοινοτικών δικτύων, τα οποία ιδίως στην επαρχία είναι προέκταση της οικογένειας. Σημειώνουμε, ότι την ίδια περίοδο το ελληνικό κοινωνικό κράτος αποψιλώθηκε. Οι κοινωνικές ομάδες με μικροαστικό προσδιορισμό, με υποστηρίξεις από τις υλικές προϋποθέσεις της ύπαρξής τους, δηλαδή τη μικρή ιδιοκτησία και την αυτοαπασχόληση, άντλησαν δύναμη και τήν εξάσκησαν μέχρις εξάντλησης από τις προϋπάρχουσες ικανότητες της επιβίωσης. Αυτές οι ικανότητες δημιουργήθηκαν στην εποχή της φτώχειας. Ευδοκίμησαν, μέσα στη δυσχέρεια και την άκρως διαδομένη οικονομική στενότητα της μεταπολεμικής εποχής. Από τα περιθώρια της οικονομικής στενότητας καλλιεργήσαν μια ιδιότυπη και στενάχωρη επάρκεια. Κατά τη συμβίωση τους με τις αλλεπάλληλες δυσκολίες έμαθαν να εκτιμούν τα αγαθά της αυτονομίας και της έστω μικρής ιδιοκτησίας, εκείνης της αποκτημένης από κληρονομία ή από σκληρή προσωπική και οικογενειακή προσπάθεια. Η ιδιοκτησία, ως το τελευταίο όριο της δικής τους κοινωνικής ύπαρξης, ήταν σχεδόν αδύνατο να υποστηρίξεται από την «πολυτέλεια» των δανείων. Με αυτήν την έννοια η ιδιοκτησία ακινήτων (εκτός της υπαθρου) ήταν κατά το μάλλον χωρίς χρέη ή έστω αποτέλεσε το οικονομικό εφάληρο για την προσεκτική επιχειρηματική βελτίωση στο πλαίσιο της αναλαμβανόμενης μικρής παραγωγής. Στην εποχή της σχετικής ευμάρειας, η οποία γίνεται αισθητή πριν από σαράντα χρόνια, στρέφονταν πιο έντονα στην απόκτηση πρόσθετων εισοδημάτων, λόγω κυρίως της συνεχούς ανάπτυξης του τουρισμού και της γενικής οικονομικής βελτίωσης. Η στενάχωρη επάρκεια μεταβλήθηκε σε αξιοπρεπή επάρκεια, αλλά οι σχετικά πρόσφατες εμπειρίες τους απέτρεψαν από την άμεση ή υπερβολική κατανάλωση. Η πραγματική κατάσταση προέτρεπε για την κοπώδη συντήρηση της ιδιοκτησίας. Επέτρεψε, όμως, κάποιες περιορισμένες πολυτέλειες είτε σε καθημερινή βάση είτε με κάποιες πιο απαιτητικές καταναλώσεις (ανακαινίσεις των κατοικιών, αγορά αυτοκινήτων και λελογισμένες επενδύσεις στην επιχειρηματική δραστηριότητα). Ο συντηρητισμός τους, γεννημένος στην φτώχεια και αργότερα την οικονομική στενότητα, συνεχίζει να φορτίζει, μερικές φορές και με μίζερο τρόπο, την καθημερινότητα τους και τούς τροφοδοτεί με πρόσθετες άμυνες έναντι κάποιων δύσκολων στιγμών, οι οποίες δεν λείπουν ακόμη και στην εποχή της ταχείας ανάπτυξης. Ήταν, από αυτήν την άποψη, προετοιμασμένοι να επιβιώσουν ακόμη και σε περιβάλλον μεγαλύτερης στενότητας της οικονομικής ρευστότητας, αρκεί να διατηρήσουν τα προαναφερθέντα καθοριστικά στοιχεία της

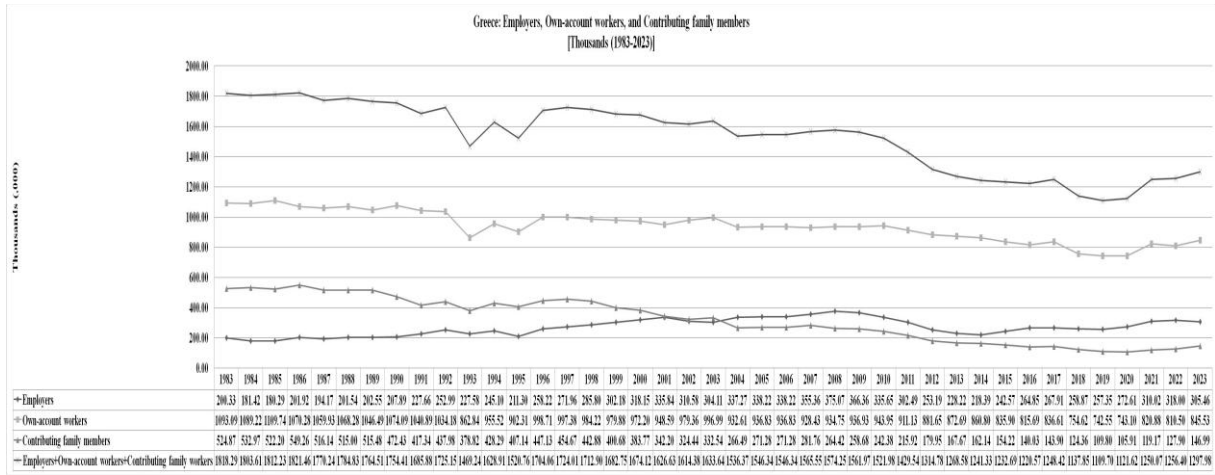
κοινωνικής τους ύπαρξης. Στην κρίσιμη στιγμή αναπροσάρμοσαν, γρήγορα και εκ του αποτελέσματος επιτυχώς, την οικονομική τους πρακτική. Η επιβίωση των ιδίων και των συστατικών της ύπαρξης τους αναδείχθηκε σε ουσιαστικό στοιχείο της ατομικής στρατηγικής τους. Μαζί τους συνεβίωσαν, είτε με εμπράγματα παροχές σε στέγη και τροφή είτε με μικρές χρηματικές συνεισφορές, μέσα στη νέα στενάχωρη συνθήκη οι στενοί συγγενείς, που είχαν τη δύσκολη τύχη να εργάζονται σε φθηνές θέσεις εργασίας ή την ατυχία να πληρώνονται προσχηματικά (ιδίως οι μερικώς απασχολούμενοι), αλλά και όσοι ήσαν πλέον άνεργοι. Σε αυτό το πεδίο απροετοίμαστοι αποδείχθηκαν οι σχεδιαστές και οι τεχνικοί της εφαρμογής των ελληνικών προγραμμάτων προσαρμογής, που συνοδεύουν τα μνημόνια. Είχαν προφανώς άλλο στόχο, δηλαδή τη δραστική μείωση της αναλογίας αυτών των στρωμάτων και των οργανικών στοιχείων της κοινωνικής ύπαρξής τους. Απέτυχαν, αλλά μάς έδωσαν ένα πρόσθετο και αξιοποιήσιμο μήνυμα, για το σύνολο της κοινωνικής οργάνωσης. Η μικρή ιδιοκτησία και η αυτονομία της απασχόλησης είναι ανεκτίμητα πλεονεκτήματα για την ατομική αξιοπρέπεια και μεσοπρόθεσμα για την αξιόλογη εισοδηματική κατάσταση των μεγάλων μαζών» (Λύτρας 2020, σσ. 322-325).

[Για τη συνέχεια και την ανθεκτικότητα των μικροαστικών στρωμάτων]
A.N. Lytras, “The Social Structure in Greece (1983-2023)”, *Critical Essays* (2025)
7.1Γ) Η συνολική εικόνα για την εξέλιξη των παραδοσιακών μικροαστικών στρωμάτων και της ιδιαίτερης ανθεκτικότητας τους είναι ενδιαφέροντα (1983-2023). Δώστε σημασία στο επόμενο Διάγραμμα (Lytras 2025, σ. 56):

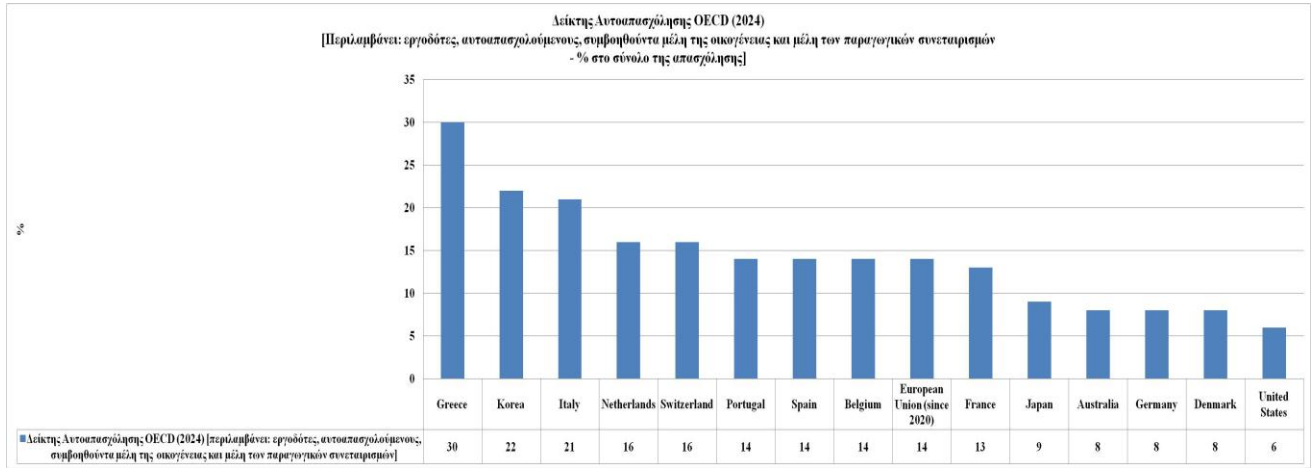
Πηγή: ILO, ILOSTAT (2024), Employment by sex and status in employment (thousands) – Annual (Time period: 1948 – 2023),
[Last updated: 22/12/2024 14:29:01, https://rshiny.ilo.org/dataexplorer17/?lang=en&id=EMP_TEMP_SEX_STE_NB_A].

Πρέπει, ταυτόχρονα, να συνυπολογίσετε τα συμβοληθούσα και μη αμειβόμενα μέλη της οικογένειας. Βρίσκονται στο παρακάτω διάγραμμα (Lytras 2025, σ. 52), μαζί με τις δύο προηγούμενες κατηγορίες.

Πηγή: ILO, ILOSTAT (2024), Employment by sex and status in employment (thousands) – Annual (Time period: 1948 – 2023),
[Last updated: 22/12/2024 14:29:01, https://rshiny.ilo.org/dataexplorer17/?lang=en&id=EMP_TEMP_SEX_STE_NB_AJ].

[Για τη συνέχεια και την ανθεκτικότητα των μικροαστικών στρωμάτων]
Πρόσθετα Τεκμήρια από τον ΟΟΣΑ (OECD)
71Δ) Δώστε ιδιαίτερη σημασία και στο παρακάτω διάγραμμα.

Πηγή: OECD, *Employment Outlook 2024*, https://www.oecd.org/en/publications/oecd-employment-outlook-2024_ac8b3538-en.html.

Greek Society

Social Analysis

Class Structure

8 Οι Υπηρεσίες (Αρχικές εκτιμήσεις)

Α.Ν. Λύτρας, *Προλεγόμενα στη Θεωρία της Ελληνικής Κοινωνικής Δομής* (1993)

8Α) Οι υπηρεσίες έχουν επιβληθεί ήδη από το 1981 ως συνεισφορά του τομέα παραγωγής στο ΑΕΠ (πάνω από το 52%). Η κατάσταση αυτή θα συνεχιστεί αμείωτα, μέχρι και τη δεύτερη δεκαετία του 21ου αιώνα (Λύτρας 1993, σ. 162).

8Β) Οι υπηρεσίες (Λύτρας 1993, σ. 188) είναι ο υπερέχων τομέας παραγωγής, το 1989, και στην απασχόληση (με 47,10%, ενώ είναι πλέον μειωμένη η συμμετοχή της πρωτογενούς παραγωγής και είναι πλέον στο 25,30% - η δευτερογενής παραγωγή διαθέτει το 27,50% των απασχολούμενων - υπάρχει ένα μικρό ποσοστό με αδιευκρίνιστο τον τομέα της απασχόλησης).

8Γ) Στην τριτογενή παραγωγή (τις υπηρεσίες) εργάζεται το 60,36% των μισθωτών (Λύτρας 1993, σ. 193), το 1989.

8Δ) Στη δευτερογενή παραγωγή ο αριθμός των σχετικών καταστημάτων, το 1984, είναι 144.530 (Λύτρας 1993, σ. 164). Στο εμπόριο καταγράφηκαν, το 1984, 209.499 καταστήματα. Έχει κριθεί, λοιπόν και ουσιαστικά, η υπεροχή των υπηρεσιών στο επίπεδο της επιχειρήσεων.

8.1 Οι Υπηρεσίες (Επιβεβαιώσεις)

[Σχετικά με την εξέλιξη των υπηρεσιών]

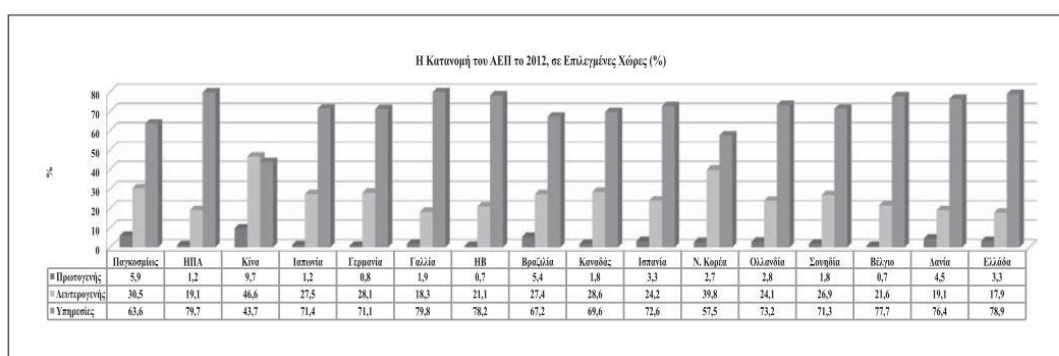
Α.Ν. Λύτρας, *Αναλύσεις περί Κοινωνικής Δομής* (2007)

8.1Α) Στο συγκεκριμένο βιβλίο επιβεβαιώνεται η θεαματική υπεροχή των υπηρεσιών στο σύνολο της αξίας του ΑΕΠ (Λύτρας 2007, σ. 31). Έχει αγγίξει και ξεπεράσει το 70% του ΑΕΠ, το 2002.

Α.Ν. Λύτρας, *Η Μισθωτή Εργασία στην Κοινωνική Οργάνωση* (2016α)

8.1Β) Στο παρακάτω διάγραμμα καταγράφεται τόσο η κατανομή της αξίας (%) του ΑΕΠ, ανά τομέα παραγωγής, όσο και η σύγκριση, το 2012, με επιλεγμένες χώρες (Λύτρας 2016α, σ. 322).

Διάγραμμα 3.1.3.1

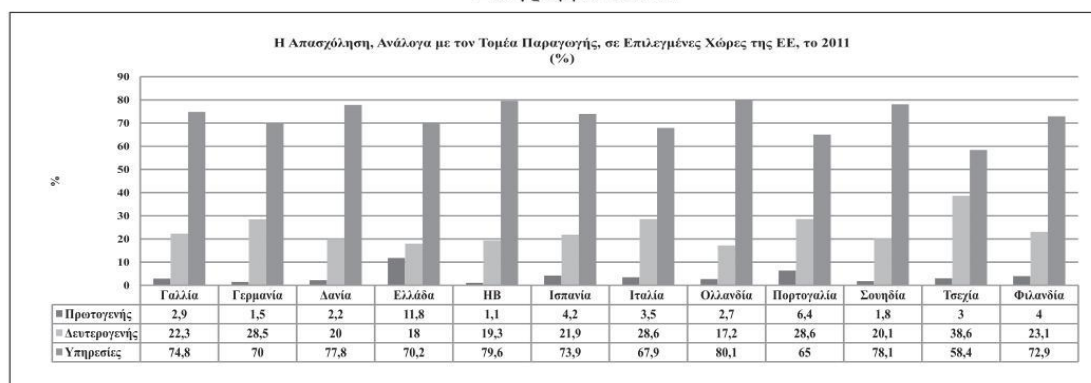
Πηγή: International Monetary Fund (IMF).⁴⁷²

472. International Monetary Fund (IMF), "Nominal GDP list of countries. Data for the year 2012", *World Economic Outlook Database*, 2012 (April).

Α.Ν. Λύτρας, *Η Μισθωτή Εργασία στην Κοινωνική Οργάνωση* (2016α)

8.1Γ) Στο επόμενο διάγραμμα καταγράφει την κατανομή της απασχόλησης (%), το 2011, σύμφωνα με τον τομέα παραγωγής, στην Ελλάδα (Λύτρας 2016α, σ. 324). Ταυτόχρονα, καταγράφεται η σύγκριση με την κατανομή της απασχόλησης, σε επιλεγμένες χώρες, το ίδιο έτος (2011).

Διάγραμμα 3.1.3.2

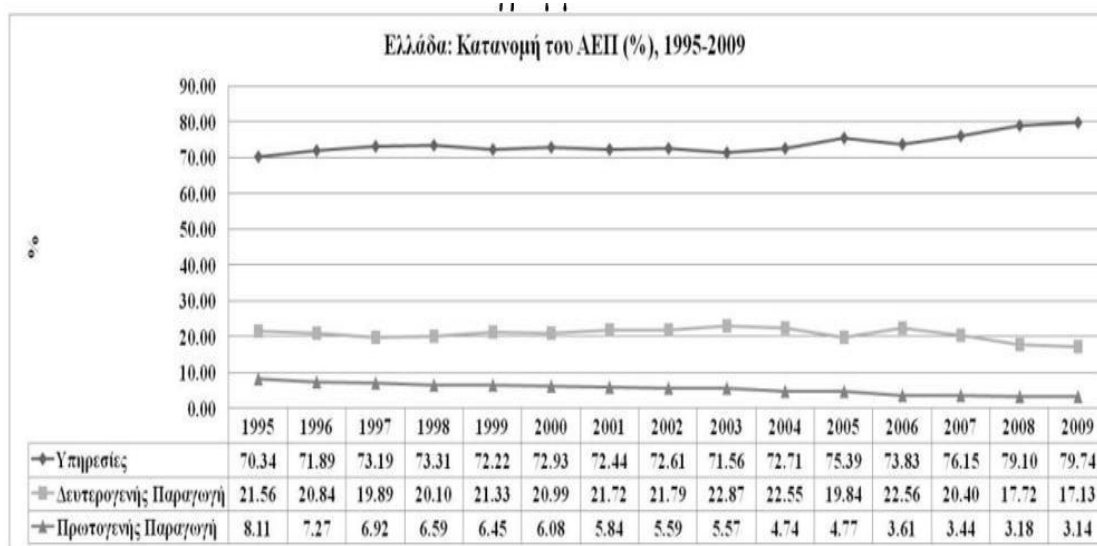

Πηγή: Eurostat.⁴⁷³

473. Eurostat, *European Social Statistics*, Luxembourg, Publications Office of the European Union, 2013.

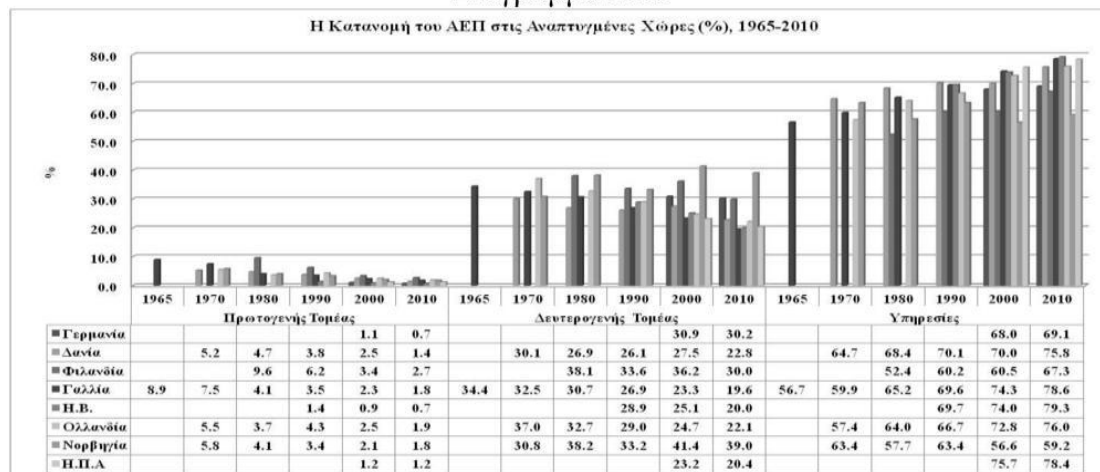
Α.Ν. Λύτρας, «Η Ελληνική Κοινωνία στον 21ο Αιώνα. Κείμενα για την κρίση και την απασχόληση», *Κριτικά Δοκίμια*. (2019), τ. Ι.

8.1.Δ) Σε αυτή τη μελέτη (Λύτρας 2019, σσ. 78-79) καταγράφεται η κατανομή του ΑΕΠ (%) της Ελλάδας (1995-2009), σε σύγκριση με επιλεγμένες χώρες (1965-2010). Η υπεροχή των υπηρεσιών είναι συνεχής, αυξανόμενη και αναμφισβήτητη.

Πηγή: World Bank.⁹³

Διάγραμμα 2.1.9

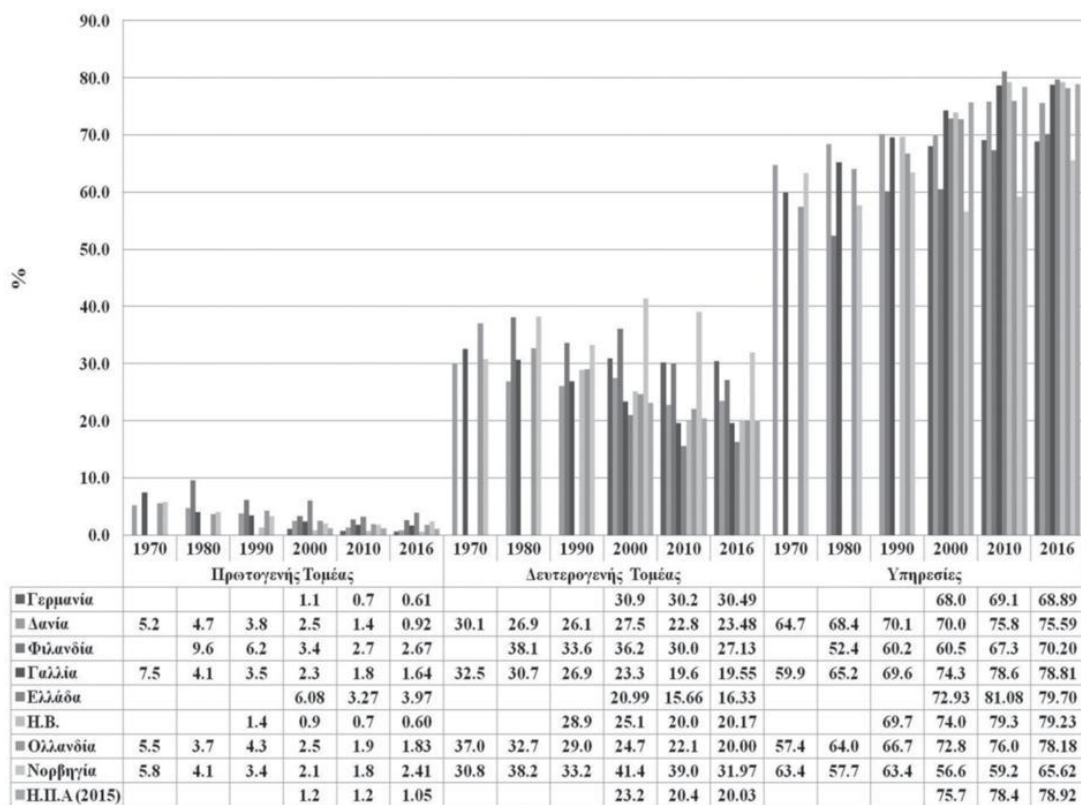
Πηγή: World Bank.⁹²

⁹² World Bank, Agriculture, Industry, Services, etc., (amounts in current US\$) (<https://data.worldbank.org/>).

Α.Ν. Λύτρας, *Οι Αστοί και ο Κόσμος τους* (2024)

8.1.Δ) Σε αυτή τη μελέτη (Λύτρας 2024, σ. 209) καταγράφεται η κατανομή του ΑΕΠ (%) της Ελλάδας, σε σύγκριση με επιλεγμένες χώρες (1970-2016). Η υπεροχή των υπηρεσιών είναι επίσης συνεχής, αυξανόμενη και αναμφισβήτητη. Ταυτόχρονα υποδεικνύει πως η ιδιαιτερότητα της ελληνικής κοινωνίας, με την ανθεκτικότητα των παραδοσιακών μικροαστικών στρωμάτων και τον συνδυασμό τους με τη μικρή ιδιοκτησία στα ακίνητα, δεν στερεί την προσαρμοστικότητα και την απόλυτη σύγκλιση με τις τάσεις στις πρωτοπόρες καπιταλιστικές χώρες. Η προσαρμοστικότητα αφορά απολύτως και τις πολύ μικρές και μικρές επιχειρήσεις.

*Η κατανομή του Πλούτου, κατά τομέα παραγωγής,
σε επιλεγμένες χώρες, 1970-2016 (%)*

Πηγή: World Bank²⁴⁸

[Πρόσθετα τεκμήρια για την εξέλιξη των υπηρεσιών]

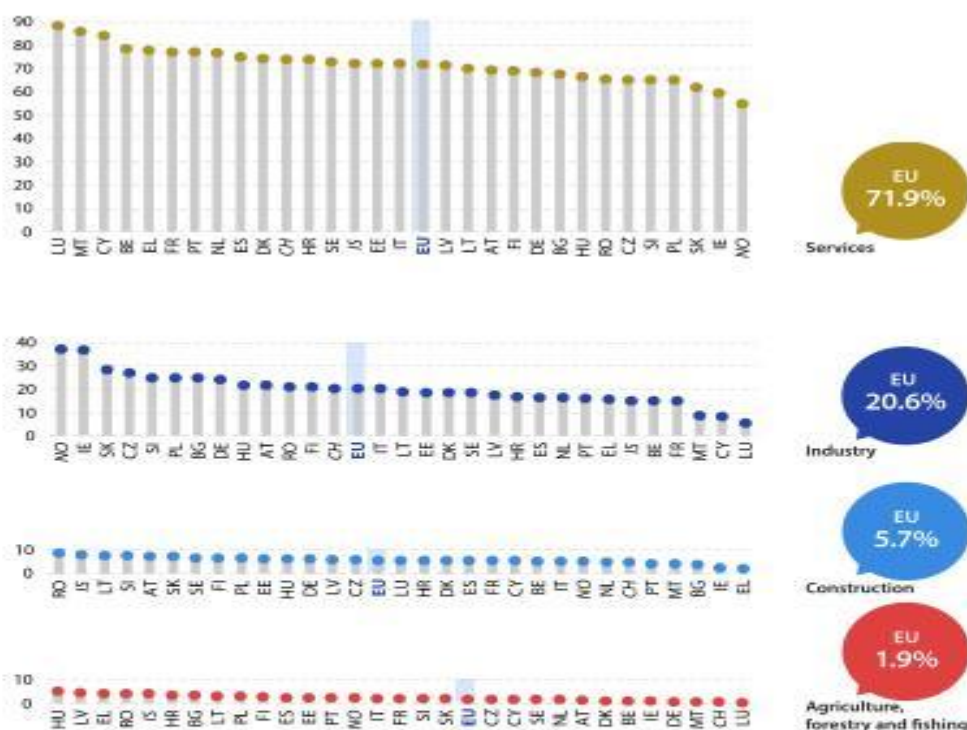
EUROSTAT, *Key figures on Europe*. 2024 Edition

8.1ΣΤ) Στα στοιχεία της EUROSTAT (2024), επιβεβαιώνονται πλήρως και αναμφισβήτητα οι αρχικές εκτιμήσεις για την εξέλιξη των υπηρεσιών και για την κατανομή της απασχόλησης σε αυτούς του τομείς:

Κατανομή (%) του ΑΕΠ (EUROSTAT 2024, σ. 48). Οι υπηρεσίες στην Ελλάδα πλησιάζουν το 80%.

Sectoral gross value added

(%, share of total value added, 2023)

Source: Eurostat (online data code: [noma_10_g100](#))

In 2023, the share of services in total value added was above 80.0% in the tourism-oriented economies of Malta and Cyprus, although the highest share was in Luxembourg (which is characterised by a large financial services sector), at 88.3%. The industrial economy contributed more than a third of total value added in Ireland (37.2%), with the next highest share in Slovakia (28.6%). The largest relative contribution from construction was in Romania (8.8%), while the largest contribution from agriculture, forestry and fishing was in Hungary (5.4%).

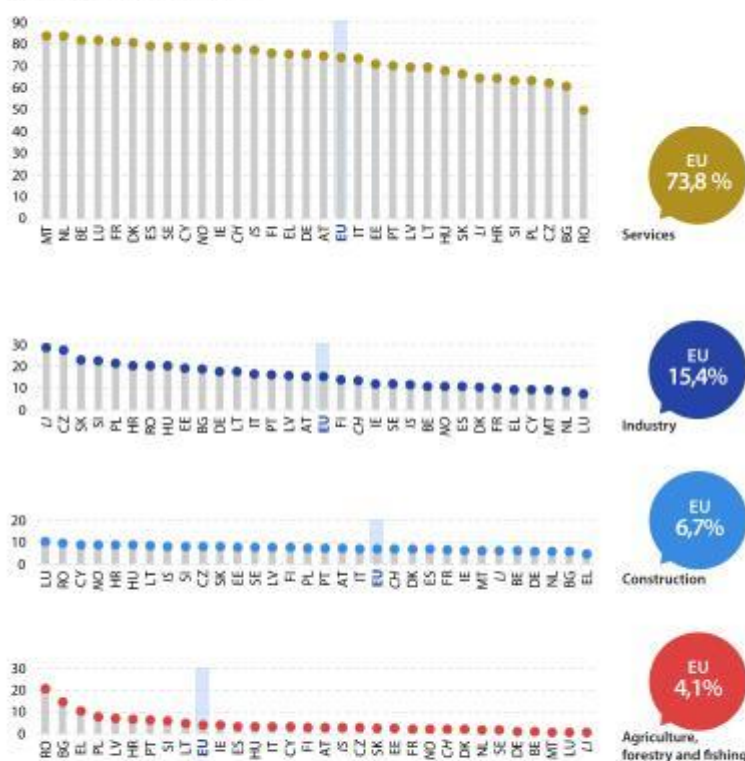
Κατανομή (%) της απασχόλησης, σύμφωνα με τους τομείς παραγωγής (EUROSTAT 2024, σ. 50). Η απασχόληση στις υπηρεσίες στην ελληνική κοινωνία ακολουθούν τη γενική τάση και τείνουν προς το 80%. Η παρούσα κατάσταση προοιωνίζεται το πλησίασμα και αυτού του ορόσημου, σύντομα.

2/

Economy and business

Sectors of employment

(%, share of total employment, 2023)

Note: HR and LT, 2022.

Source: Eurostat (online data code: nama_10_a10_0)

Among the EU countries, Romania had the lowest share (49.4%) of its workforce employed in the services sector in 2023. By contrast, services provided work to 83.6% of those employed in Malta and 83.5% in the Netherlands. Czechia was the only EU country to report that industry accounted for more than a quarter (27.5%) of the total workforce. Romania (20.9%) was characterised by a high share of total employment in agriculture, forestry and fishing, while Luxembourg (10.1%) was the only EU country to report that more than a tenth of its workforce was employed in construction.

Εργογραφία
(Βιβλιογραφία αναφερόμενη και συναφής)

Βιβλία

- A.N. Λύτρας, *Προλεγόμενα στη Θεωρία της Ελληνικής Κοινωνικής Δομής*, Αθήνα, Νέα Σύνορα, 1993.
- A.N. Λύτρας, *Κοινωνία και Εργασία: Ο Ρόλος των Κοινωνικών Τάξεων* (Πρόλογος: Β. Φίλιας), Αθήνα, Παπαζήσης, 2000.
- A.N. Λύτρας, Δ. Πρόντζας, *Η Αγροτική Εκμετάλλευση στην Ελλάδα. Κοινωνία, παραγωγή και ιδιοκτησία το 1951* (Πρόλογος: Β. Φίλιας), Αθήνα, Παπαζήσης, 2006.
- A.N. Λύτρας, *Αναλύσεις περί Κοινωνικής Δομής. Κοινωνική οργάνωση και πολιτική στον εικοστό πρώτο αιώνα*, Αθήνα, Παπαζήσης, 2007.
- A.N. Λύτρας, *Μικρό-Αστική Λειτουργία και Οργάνωση στην Ελλάδα*, Αθήνα, Παπαζήσης, 2010.
- A.N. Λύτρας, *Η Μισθωτή Εργασία στην Κοινωνική Οργάνωση. Οι πραγματικότητες στην απασχόληση και η εδραίωση της εργασιακής αυτονομίας*, Αθήνα, Παπαζήσης, 2016α.
- A.N. Lytras, *Wage Labour in Modern Society. The current realities and the challenge of change*, Athens, Papazissis, 2016b (eBook).
- A.N. Lytras, *A Radical Policy for Combating Unemployment. The Future Network: Autonomous Workers, Stock Holders, Consumers and the State*, Athens, Papazissis, 2017 (eBook) [Έντυπη έκδοση: Athens, Papazissis, 2020 (ISBN: 978-960-02-3611-8)].
- A.N. Λύτρας, *Η Ελληνική Κοινωνία στον 21ο Αιώνα. Αναλύσεις για την Απασχόληση, Εκτιμήσεις για την Κοινωνική Δομή και Απόψεις για την Κρίση*, Αθήνα, Παπαζήσης, 2020.
- A.N. Λύτρας, *Οι Αστοί και ο Κόσμος τους. Η κοινωνική πόλωση στον 21ο αιώνα*. Αθήνα, Παπαζήσης, 2024.

Ακαδημαϊκές Μελέτες (ΠΑΝ.ΔΗΜΟΣ <http://pandemos.panteion.gr>)

- A.N. Λύτρας, *Το ταξικό φαινόμενο και η κοινωνική πόλωση*, Αθήνα, Πάντειον Πανεπιστήμιο, 2014, (<http://pandemos.panteion.gr>, http://localhost:8080/fedora/objects/iid:7886/datastreams/PDF1/content&mimetype=application%2Fpdf&filename=lytras_taxiko_fainomeno).
- A.N. Λύτρας, «Η Ελληνική Κοινωνία στον 21ο Αιώνα. Κείμενα για την κρίση και την απασχόληση», *Κριτικά Δοκίμια. Παρεμβάσεις στην Ελληνική Κοινωνιολογία*, Αθήνα, Πάντειον Πανεπιστήμιο, 2019, τ. Ι, σελ. 237 (www.pandemos.panteion.gr).

Ακαδημαϊκές Μελέτες στο openecclass.panteion.gr

- A.N. Λύτρας, «Η Κοινωνική Πόλωση και η Απασχόληση σε Παγκόσμια Κλίμακα (2006-2018), σε Επιλεγμένες Χώρες», *Κριτικά Δοκίμια. Παρεμβάσεις στην Ελληνική Κοινωνιολογία*, Αθήνα, Πάντειον Πανεπιστήμιο, τ. ΙΙΙ_1, 2021, σελ. 191 [https://openecclass.panteion.gr/modules/document/file.php/TMC318/AN_Lytras_Social%20Polarization%20and%20Employment_2006_2018.pdf].
- A.N. Λύτρας, *Οι «Περιόννυμες» Μεσαίες Τάξεις. Τα Παραδοσιακά Μικροαστικά Στρώματα (ή η Παλαιά Μεσαία Τάξη)*, Αθήνα, Πάντειον Πανεπιστήμιο, 2023

[https://openeclass.panteion.gr/modules/document/file.php/TMC318/Lytras_Middle%20Classes_2023.pdf].

A.N. Λύτρας, «Επιστημονικοί Διάλογοι. Επικεντρώσεις, Αναφορές και Σχόλια», *Κριτικά Δοκίμια. Παρεμβάσεις στην Ελληνική Κοινωνιολογία*, Αθήνα, Πάντειον Πανεπιστήμιο, 2025, τ. IV_1 (<https://openeclass.panteion.gr/>).

A.N. Lytras, “The Social Structure in Greece (1983-2023)”, *Critical Essays*, Athens, Panteion University, 2025, Vol. VI (<https://openeclass.panteion.gr/Researchgate.net/Academia.edu>).

A.N. Lytras, “Status in Employment and Social Classes”, *Critical Essays*, Athens, Panteion University, 2025, Vol. VII (<https://openeclass.panteion.gr/Researchgate.net/Academia.edu>).

Άρθρα, Συμμετοχές σε Συλλογικά Έργα, Ανακοινώσεις και Εισηγήσεις

A.N. Λύτρας, «Βιοτεχνία και Επαγγελματικός Συνδικαλισμός», *Νέα ΕΒΕ*, 31 (134), 1991.

A.N. Λύτρας, Κ. Κοσκινάς, «Εργασία και Τάξη», στο, Γ. Λιοδάκης (επιμ.), *Κοινωνία, Τεχνολογία και Αναδιάρθρωση της Παραγωγής*, Αθήνα, Παπαζήσης, 1993, σσ. 310-322.

A.N. Λύτρας, «Το τέλος των συλλογικών μορφωμάτων; Μια διερεύνηση», στο, Β. Φίλιας (επιμ.), *Προβληματισμοί και Επιστημάνσεις II*, Αθήνα, Σιδέρης, 1998, σσ. 375-402 (κεφάλαιο).

A.N. Λύτρας, «Η αναδιοργάνωση της εργασίας: Οι δημιουργοί και οι δέκτες των μεταβολών», στο, Ι. Λαμπίρη-Δημάκη (επιμ.), *Η κοινωνιολογία στην Ελλάδα σήμερα. Η ολοκλήρωση της τριλογίας, 1959-2000*, Αθήνα, Παπαζήσης, 2002, τ. Γ', σσ. 285-296 (κεφάλαιο).

A.N. Λύτρας, «Η Κοινωνική Δομή στην Ελλάδα. Επιλογές από την κοινωνική συγκρότηση στον εικοστό αιώνα», Α. Μωυσίδης, Σ. Σακελλαρόπουλος, *Η Ελλάδα στον 19ο και τον 20ο αιώνα*, Αθήνα, Τόπος, 2010, σσ. 249-257 (κεφάλαιο).

A.N. Λύτρας, «Η Απασχόληση στο Ελληνικό Δημόσιο», *Αεροπορική Επιθεώρηση*, τ. 94, 2012 (Απρίλιος), σσ. 136-147.

A.N. Λύτρας, «Η Μισθωτή Εργασία στο Σύγχρονο Κόσμο. Πραγματικότητες και Προοπτικές», Δ. Δασκαλάκης (επιμ.), *Οι Κοινωνικές Επιστήμες και η Υφιστάμενη Κρίση*, Αθήνα, Παπαζήσης, 2013, σσ. 255-280.

A.N. Λύτρας, «Η ταξική δομή του σύγχρονου καπιταλισμού: Η κοινωνική πόλωση και το ζήτημα του συλλογικού υποκειμένου», Μαρξιστικός Χώρος Μελέτης και Έρευνας (MAXΩME), [Γ. Τόλιος (επιμ.)-MAXΩME], *Ταξική Διάρθρωση της Ελληνικής Κοινωνίας-Ταξική Συνείδηση και Πολιτική Διαπάλη* [Πρακτικά Συνεδρίου ΜΑ.ΧΩ.Μ.Ε. (21-23 Νοεμβρίου 2014)], Αθήνα, Ταξιδευτής, 2015, σσ. 13-38.

A.N. Lytras, “An Alternative for Combating Unemployment”, *Journal of Sociology and Social Work*, 4 (2), 2016, σσ. 59-71, [DOI: 10.15640/jssw.v4n2a7, URL: <https://doi.org/10.15640/jssw.v4n2a7>].

A.N. Λύτρας, «Η Απασχόληση και η Ανεργία στην Ελλάδα, 2009-2015. Οι κοινωνικές συναρτήσεις των αιτιών της κρίσης», *Επιθεώρηση Αποκέντρωσης, Τοπικής Αυτοδιοίκησης και Περιφερειακής Ανάπτυξης*, 2017, τ. 87, σσ. 73-85.

A.N. Lytras, “Combating unemployment: A simulation of policy implementation within a postgraduate lesson”, *Review of Decentralization, Local Government and Regional Development*, 2018, n. 91, σσ. 12-23, https://issuu.com/peny24/docs/t_91.

- A.N. Lytras, "What about middle class?", *Journal of Sociology and Social Work*, 7 (1), 2019, σσ. 81-93, [DOI: 10.15640/jssw.v7n1a10].
- A.N. Λύτρας, «Η κοινωνική δομή στην Ελλάδα κατά την περίοδο της δικτατορίας (1967-1974)», Β. Φίλιας, Χ. Μελετιάδης (επιμ.), *Η Αντίσταση κατά της Απριλιανής Δικτατορίας και το Πάντειον Πανεπιστήμιο. Η Περίπτωση της «Δημοκρατικής Άμυνας»*, Αθήνα, Λειμών, 2019, σσ. 61-84 (κεφάλαιο).
- A.N. Λύτρας, «Κοινωνικές δομές στη σύγχρονη Ελλάδα. Εργασία, ιδιοκτησία και το μικροαστικό φαινόμενο», Χρ. Κουλούρη (επιμ.), *Η οικοδόμηση του ελληνικού κράτους*, Αθήνα, Αλεξάνδρεια, 2022, σσ. 175-183.
- A.N. Lytras, "Autonomous Workers for Combating Unemployment and the Enhancement of Solidarity. Four 'Dead Ends' of Employment and two Synergized Solutions", *Youth Employment Magazine*, September 2022 (ISSN 2704-6540), No. 20, pp. 62-69 [https://issuu.com/youthemploymentmagazine/docs/the_youth_employment_magazine_-_issue_20].
- A.N. Λύτρας, «Απασχόληση και Ανεργία, στη Διάρκεια της Οικονομικής Κρίσης. Όψεις, ζητήματα και εναλλακτικές λύσεις», Χρ. Ζαραφωνίτου (επιστ. υπεύθυνη), Ε. Κοντοπούλου (επιμ. έκδοσης), *Χαρτογραφώντας την εγκληματικότητα και την ανασφάλεια στην περιφέρεια της Πρωτεύουσας, την εποχή της οικονομικής κρίσης*, Αθήνα, Πάντειον Πανεπιστήμιο, ΕαστΕ, ΕΛΙΔΕΚ, Εκδόσεις Διόνικος, 2022, σσ. 29-42.
- A.N. Lytras, "Bourgeoisie in the Modern World: Social Polarization or Social Balance?", *Class and Status*, Vol. 03, No. 01, (November) 2024, pp. 87-121.